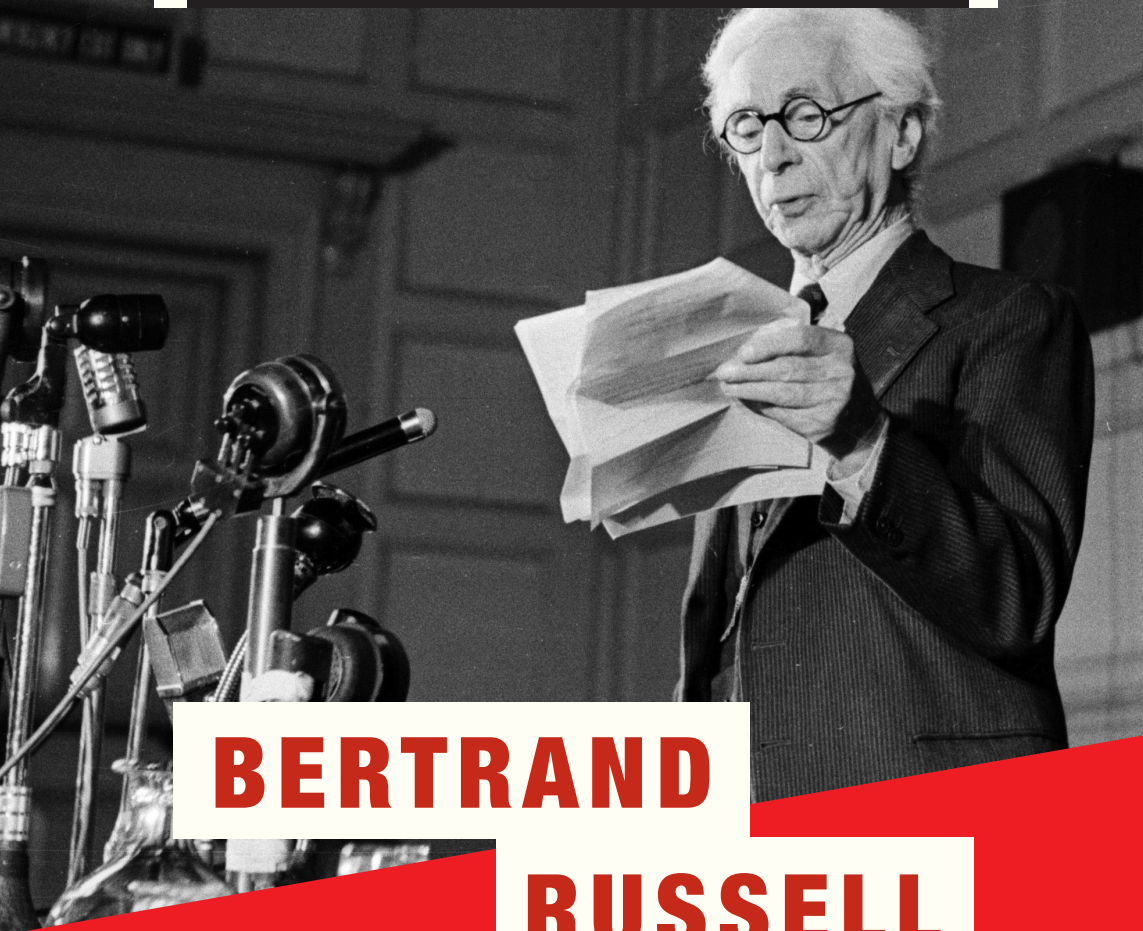

GREINAR UM KOMMÚNISMA

BERTRAND

RUSSELL

„Forvígismaður mannúðar og
frjálsrar hugsunar.“

— Sænska lærdómslistafélagið

GREINAR UM KOMMÚNISMA

Bertrand Russell

SAFN TIL SÖGU KOMMÚNISMANS

Ritstjóri: Hannes H. Gissurarson

Meðal útgáfurita

Svartbók kommúnismans,
Stéphane Courtois og fleiri

Konur í einræðisklóm,
Margarete Buber-Neumann

Guðinn sem brást,
Arthur Koestler og fleiri

Leyniræðan um Stalín,
Níkíta Khrústsjov

Konur í þrælakistum Stalíns,
Elinor Lipper og Aino Kuusinen

Trúin á kommúnisma,
Arthur Koestler

Örlaganótt yfir Eystrasaltslöndum,
Ants Oras

Eistland. Smáþjóð undir oki erlends valds,
Andres Küng

Þjóðbyltingin í Ungverjalandi,
Erik Rostbøll

Ég kaus frelsið,
Víktor Kravtsjenko

Þjónusta, þrælkun, flótti
Aatami Kuortti

Bóndinn, El campesino
Valentin Gonzalez

Nytsamur sakleysingi
Otto Larsen

Úr álögum
Jan Valtin (Richard Krebs)

Bertrand Russell

GREINAR UM KOMMÚNISMA

með formála eftir
Hannes H. Gissurarson

17. júní 2015

Þetta rit er gefið út í tilefni 60 ára afmælis Almenna
bókafélagsins 17. júní 2015.

Útgáfa þessarar bókar er liður í samstarfsverkefni RNH, Rannsóknarseturs um nýsköpun og hagvöxt, og AECR, Alliance of European Conservatives and Reformists, um „Evrópu fórnarlambanna“, Europe of the Victims. Hún er einnig liður í samstarfsverkefni RNH og IDDE, Institute for Direct Democracy in Europe.

Greinar þessar birtust fyrst í *Alþýðublaðinu*, *Tímanum*, *Morgunblaðinu*, *Vísí* og *Samvinnunni*, og eru þýð. ók. Jón Júlíus Karlsson, þá stjórnmálafræðinemi, tók greinarnar saman og vann þær sem verkefni í stjórnmálafræði undir leiðsögn Hannesar H. Gissurarsonar.

© 2015 The Bertrand Russell Peace Foundation.
Formáli © 2015 Hannes H. Gissurarson.

Ljósmynd framan á kápu af Bertrand Russell, Getty Pictures.
Teikning aftan á kápu og á 6. bls. frumbirt í *Samvinnunni* 1950.
Hönnun kápu og umbrots: Sigurgeir Orri Sigurgeirsson.
Prófarkalestur: Björn Jón Bragason og Kristinn Ingi Jónsson.
Prentvinnsla: Litlaprent, Reykjavík.

ÖLL RÉTTINDI ÁSKILIN.

Bók þessa má ekki afrita með neinum hætti svo sem ljósmyndun, prentun, hljóðritun eða á annan sam-
bærilegan hátt, þar með talið tölvutækt form, að hluta eða í heild, án skriflegs leyfis útgefanda.

ISBN 978-9935-469-87-8

Almenna bókafélagið er hluti af BF-útgáfu ehf.

Efnisyfirlit

Formáli · 7

Skylla og Karybdís eða kommúnismi og fasismi (1937) · 11

Bretland og Rússland (1945) · 17

Vestrænt lýðræði og austrænt (1946) · 21

Kjarnorkusprengjan og ófriðarhættan (1949) · 23

Hnignun vísindanna í Rússlandi (1949) · 29

Er þriðja heimsstyrjöldin óumflýjanleg? (1950) · 33

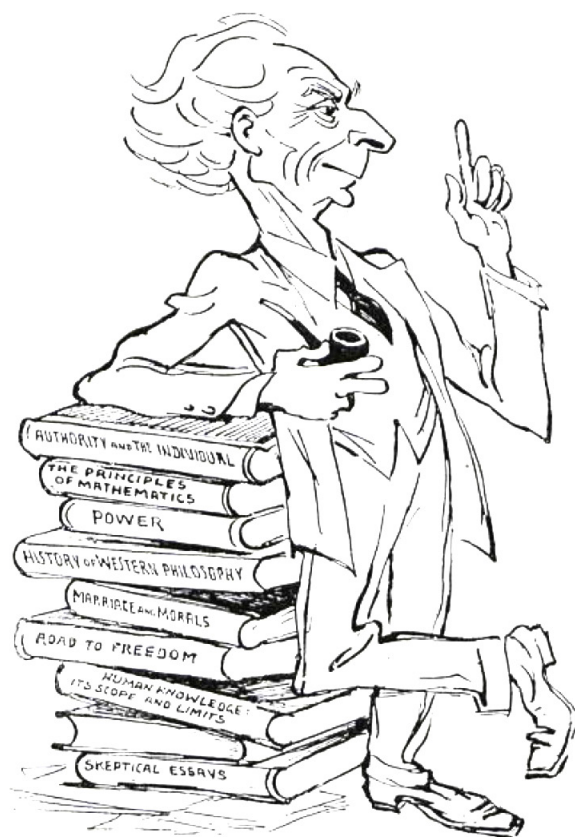
Nokkrar athugasemdir við *Guðinn sem brást* (1950) · 39

Einræðið felur í sér dauða sinn (1951) · 45

Hvers vegna ég er ekki kommúnisti (1956) · 49

Skýringar · 53

Nafnaskrá · 63

Formáli

BRESKI HEIMSPEKINGURINN Bertrand Russell fæddist í Ravenscroft í Trellech í Monmouth-skíri 18. maí 1872. Foreldrar hans féllu bæði frá, er hann var barnungur, og ólst hann upp hjá föðurforeldrum sínum, jarlinum af Russell, sem hafði tvisvar verið forsætisráðherra Bretlands fyrir Frjálslynda flokkinn, og konu hans. Guðfaðir hans var hinn kunni heimspekingur John Stuart Mill, sem hafði verið vinur foreldra hans, en þau voru trúleysingar. Russell stundaði nám í stærðfræði og heimspeki í Cambridge-háskóla og varð félagi á Prenningargarði (Trinity College) 1895. Hann birti næstu áratugi ýmis merkileg rit um stærðfræði og rökfræði, en gaf sér einnig tíma til að skrifa um stjórnmál og önnur áhugamál sín. Hann var friðarsinni og afar andvígur þátttöku Breta í Norðurálfrúfriðnum mikla 1914–1918, sem síðar var nefndur Heimsstyrjöldin fyrri. Eftir að hann hafði hlotið dóm fyrir að gagnrýna stríðsreksturinn, var honum vikið af Prenningargarði 1916. Þegar hann lagðist opinberlega gegn því, að Bretar bæðu Bandaríkjamenn um liðveislu í stríðinu, var honum varpað í fangelsi í sex mánuði og hlaut fyrir vikið heimsfræð. Hann fékk stöðu sína á Prenningargarði aftur 1919. Russell gerðist snemma róttækur og fylgdist af áhuga og samúð með byltingunni vorið 1917 í Rússaveldi og valdaráni bolsévika þá um haustið. Hann var í sendinefnd, sem Bretastjórn sendi til Moskvu sumarið 1920 í því skyni að kanna áhrif rússnesku byltingarinnar. Var hann þar staddur um svipað leyti og tveir íslenskir æskumenn, Brynjólfur Bjarnason, síðar formaður kommúnistaflokks Íslands, og Hendrik Siemsen Ottósson. Russell hitti í þessari för að máli Vladímír Lenín, leiðtoga bolsévika, og þótti honum lítið til hans koma: Hann bæri með sér, að hann væri grimmur harðstjóri. Hældist Lenín um það við Russell, að sér hefði tekist að eigna smábændur til að drepa stórbændur, og glotti við tilhugsunina. Eftir Bjarmalandsförina snerist Russell gegn kommúnisma, eins og greinarnar í þessu riti sýna.

Bertrand Russell var í eðli sínu myndbrjótur. Hann var trúleysingi, hlynntur getnaðarvörnum, eftirlæti við börn og frjálsum ástum, og ollu þessar skoðanir hneykslun margra samborgara hans. Eitt sinn var hann spurður, hverju hann myndi svara, spyrði Guð hann eftir andlátið, hvers vegna hann hefði ekki trúað. Russell hugsaði sig ekki lengi um: „Ónóg gögn.“ Hann var fjórvæntur og átti þrjú börn. Á þriðja og fjórða áratug hafði hann margt fyrir stafni, rak tilraunaskóla, hélt fyrirlestra víða um heim, skrifaði fjölda alþýðlegra bóka um ýmis mál og varð heimskunnur og mikilvirtur rithöfundur. Árið 1937 kom út eftir hann á íslensku bókin *Uppeldið* (On Education) í þýðingu Ármanns Halldórssonar. Einnig birtust

ýmsar ritgerðir hans í íslenskum blöðum og tímaritum, þar á meðal „Siðmenningin að veði“ í *Eimreiðinni* 1917, og var þýðandinn enginn annar en Matthías Jochumsson skáld, „Ágæti hógglífis“ í *Iðunni* 1932 í þýðingu séra Sigurðar Einarssonar, „Mídas konungur vorra tíma“ í *Andvara* 1937, en þýðanda var ekki getið, og „Vísindi og hamingja“ í *Viðari* (ársriti íslenskra héraðsskóla) 1937 í þýðingu Ármanns Halldórssonar. Þess má geta, að Russell minntist í einni ritgerð sinni á Ísland. Var hún um frumdrætti fullkomins þvætings (intellectual rubbish) og birtist fyrst 1943. „Haldi einhver því fram, að tveir og tveir séu samanlagt fimm eða að Ísland liggi við miðbaug, þá finnum við frekar til vorkunnsemi en reiði.“

Russell erfði jarlstign eftir eldri bróður sinn 1931 og öðlaðist þá seturétt í lávarðadeild breska þingsins, en hvikaði hvergi frá róttækum skoðunum sínum. Kvað hann nafnbótina auðvelda sér pantanir á gistihúsum, en vera að öðru leyti aukaatriði. Russell var vinsæll fyrirlesari, og í október 1936 flutti hann erindi í Kaupmannahöfn. Í áheyrendahópnum var séra Sigurður Einarsson, skáld, útvarpsmaður og alþingismaður, seinna kenndur við Holt. „Á meðan ég sat og hlustaði á mál hans, varð mér það ljóst, að langmestar líkur væru til þess, að aldrei frammar á ævi minni mundi mér gefast kostur á að hlusta á jafnglæsilegan gáfumann,“ skrifaði Sigurður síðar. Russell var hlynntur þátttöku Breta í seinni heimsstyrjöld vegna þeirrar sannfæringar sinnar, að ráða yrði niðurlögum nasismans, þjóðernisjafnaðarstefnunnar. Í stríðslok gaf hann út metsölubók um sögu vestrænnar heim-speki og þurfti eftir það ekki að hafa áhyggjur af efnahag sínum. Russell kenndi um skeið heimspeki á ýmsum stöðum í Bandaríkjunum, en lenti í þrætum vegna óhefðbundinna lífshátta og skoðana á sambúð kynjanna, og sneri hann aftur á Þrenningargarð í Cambridge 1944. Þar hlýddi Jóhannes Nordal, síðar seðlabankastjóri, á fyrirlestra hans. Hreifst hann eins og séra Sigurður áður af mælsku Russells, dirfsku og frjálslyndi. Jóhannes skrifaði grein um Russell í *Lesbók Morgunblaðsins* 1951.

Eftir seinni heimsstyrjöld horfði Bertrand Russell áhyggjufullur á kommúnista leggja undir sig hvert landið af öðru, taka andstæðinga sína af lífi eða senda þá í þrælkunarbúðir, flytja heilu þjóðflokkana nauðungarflutningum, ritskoða blöð, hrífsa af fólki eignir og hneppa það í áttahagafjötra. Lagði hann til, að Bandaríkjamenn neyttu færís, á meðan þeir ættu einir kjarnorkusprengrur, til að stöðva yfirgang Kremlverja. Um leið og bæði stórveldin ættu slík drápstæki, yrði það of kostnaðarsamt. Ekki var þó á þetta hlustað. Birtu rússnesk blöð harðar árásir á Russell, og tók mál gagn íslenskra kommúnista, *Þjóðviljinn*, undir í þýddri grein 4. september 1946, og var Russell þar kallaður „gömul rösluskjóða“. Russell var félagi á Þrenningargarði til 1949, en þá var hann orðinn 77 ára að aldri. Hann flutti svokallaða Reith-fyrirlestra í Breska ríkisútvarpinu, BBC, 1949, og komu þeir út í íslenskri þýðingu Sveins Ásgeirssonar 1951, *Þjóðfélagið og einstaklingurinn* (Authority and the Individual). Russell stóð nú á hátindi frægðar sinnar og hlaut Nóbelsverðlaun í bókmenntum 1950. Kvað *Þjóðviljinn* hann þá boðbera „laus-

lætis og kjarnorkustríðs“. Enn birtust eftir Russell ritgerðir um ýmis mál í íslenskum tímaritum, þar á meðal „Í leit að lífshamingju“ í *Samvinnunni* 1953, en þýðanda var ekki getið, „Formáli eða eftirmáli“ í *Nýju Helgafelli* 1958 í þýðingu Kristjáns Karlssonar, smásagan „Dóttir sóknarprestsins“ í *Vikunni* 1961 og „Samvinna og samkeppni“ í *Samvinnunni* 1972, en í hvorugt skipti var þýðanda getið. Bókarkverið *Að höndla hamingju* (The Conquest of Happiness) kom út eftir hann 1997 í þýðingu Skúla Pálssonar og bæklingurinn *Af hverju ég er ekki kristinn* (Why I am Not a Christian) 2006 í þýðingu Ívars Jónssonar. Talsvert er og til um Russell sjálfan á íslensku: Meðal annars skrifaði séra Sigurður Einarsson í *Holti* um hann í *Miklum mönnum* 1938 og Sigurður A. Magnússon í *Nýju fótum keisarans* 1959, en grein dr. Jóhannesar Nordals var endurprentuð í *Málsefnum* 1994. Eftir að Kreml-verjar eignuðust kjarnorkusprengjur, taldi Russell einhliða afvopnun Vesturveldanna skárri kost en kjarnorkustríð, en fáir tóku undir það með honum, nema hvað *Þjóðviljinn* skrifaði nú öllu vinsamlegar um hann en áður. Russell lést í hárrí elli í þorpinu Penrhyndeudraeth í Wales 2. febrúar 1970.

Föðuramma Russells skrifaði inn í eintak af biblíunni, sem hún gaf honum barni, tilvitnun í aðra bók Móse (23, 2): „Þú skalt ekki fylgja fjöldanum til illra verka.“ Russell var alla ævi trúr þessu boðorði og fylgdi jafnan sannfæringu sinni frekar en svipulu almenningsáliti eða viðteknum viðhorfum. Í þessu riti eru endurprentaðar níu stjórnmálagreinar, sem birtust eftir Bertrand Russell í íslenskum blöðum og tímaritum árin 1937–1956, á meðan hann bardist hvað ötullegast gegn kommúnisma og fasisma. Sýna þær vel sögulega yfirsýn Russells og skarp-skyggni, til dæmis er hann sagði fyrir um endalok kommúnismans, þótt þau hefðu að vísu orðið nokkru síðar en hann átti von á. Þær eru líka merki um það, að íslenskir lýðræðissinnar fylgdust vel með og komu röksemdum gegn kommúnisma á framfæri. Er umhugsunarefni, að greinar Russells birtust í öllum þeim íslensku blöðum, sem studdu lýðræðisflokkka, *Morgunblaðinu*, *Tímanum*, *Alþýðublaðinu* og *Vísí*. Kommúnistar á Íslandi geta ekki borið fyrir sig, að ekki hafi verið vitað um athæfi samherja þeirra í austri. Útgáfa þessa rits er einmitt í tilefni þess, að 17. júní 2015 eru 60 ár liðin frá því, að Almenna bókafélagið var stofnað, en tilgangur þess var að „kynna Íslendingum andlegt líf og háttu samtíðarinnar“, eins og sagði í ávarpi frá stofnendum, en jafnframt og ekki síður að veita viðnám þeim alræðis-stefnum, fasisma, nasisma og kommúnisma, sem settu um margt svip sinn á tuttugustu öld. Er stafsetning og málnotkun fært til nútímahorfs og texti lagfærður, þar sem þurfa þótti. Örstuttar skýringar á nokkrum atriðum eru aftanmáls.

Hannes H. Gissurarson.

Skylla og Karybdís eða kommúnismi og fasismi

Það er margra manna hyggja nú á tímum, að í stjórnmálum sé aðeins um tvennt að ræða, er máli skiptir, kommúnisma eða fasisma, og að hver sá, er ekki styðji aðra stefnuna, fylgi í reyndinni hinni. Um mig er því svo farið, að ég er andvígur báðum og er ekki nær því að aðhyllast aðra hvora þessa stefnu en ég hefði verið því að fylgja annaðhvort kaþólskum mönnum eða mótmælendum, ef ég hefði verið uppi á 16. öld. Nú ætla ég að lýsa því í svo stuttu máli sem mér er unnt, fyrst, hvað ég hef út á kommúnisman að setja, en síðan, hvað ég finn að fasismanum, og loks, hvað ég tel sameiginlegt böð beggja.

Þegar ég tala um „kommúnista“, á ég við þá, sem fylgja kennisetningum þriðja alþjóðasambandsins, Kominterns. Að vissu leyti voru hinir fyrstu kristnu menn kommúnistar, og hið sama má segja um suma trúarflokka á miðöldunum. En slík merking orðsins kemur hér ekki til greina. Ég vil nú ræða niður rökum mínum fyrir því, að ég er ekki kommúnisti:

1. Ég get ekki samþykkt heimspeki Karls Marx og enn síður heimspeki Leníns í bók hans, *Efnishyggja og reynslugagnrýni*. Ég er ekki efnishyggjumaður, þó að ég sé enn fjær því að fylgja hughyggju. Ég trúi því ekki, að söguþróunin sé bundin rök-réttri nauðsyn. Þá trú hafði Karl Marx frá Hegel, en án þess að reisa hana á hinum eina rökrétta grundvelli: frumkvæði hugsunarinnar. Karl Marx trúði því, að þróun mannkynsins hlyti jafnan að vera í vissri merkingu framþróun. Ég sé enga skynsamlega ástæðu til þeirrar trúar.

2. Ég get ekki samþykkt gildiskenningu Karls Marx og ekki heldur gildisauka-kenningu hans eins og hann setur hana fram. Kenningin, að viðskiptagildi vöru sé jafnan í réttu hlutfalli við vinnuna, sem farið hefur til að framleiða hana, og Karl Marx hafði frá Ricardo, er bersýnilega röng eins og ljóst er af kenningu Ricardos um leigu eða rentu, enda hafa allir þjóðhagsfræðingar, sem ekki eru marxistar, hafnað þeirri kenningu. Gildisaukakenningin hvílir á kenningu Malthusar um fólksfjölgunina, sem Karl Marx annars hafnar. Í hagfræði Karls Marx er ekki rökrétt sambengi, heldur er hún orðin til við það, að hann hefur til skiptis viðurkennt og hafnað eldri kenningum, eftir því sem hann þurfti á að halda í málflutningi sínum gegn kapítalismum.

3. Það er hættulegt að telja nokkurn einn mann óskeikulan. Afleiðingin verður óhjákvæmilega sú, að málin eru gerð einfaldari en þau eru í raun og veru. Hin gamla kenning um guðlegan innblástur ritningarinnar hefur komið því til leiðar, að menn hafa verið um of ginnkeyptir fyrir helgiritum. En slíkur kenningaþrældómur er gagnstæður vísindalegum anda.

4. Kommúnisminn er andvígur lýðræði. Það, sem hann kallar „alræði öreiganna“, er í rauninni einræði lítils minni hluta, sem verður fámenn stjórnarhöfðingjastétt. Öll sagan sýnir, að ríkjum er jafnan stjórnað í þágu þeirrar stéttar, sem með völdin fer, nema að svo miklu leyti sem óttinn við að missa völdin nær að hafa sín áhrif. Þetta er ekki aðeins kenning sögunnar, heldur kenning Karls Marx. Stétt stjórnenda í kommúnísku ríki hefur jafnvel meiri völd en stétt kapítalista í lýðræðisríki. Á meðan hún getur reitt sig á trúnað hersins, getur hún notað vald sitt til að tryggja sér sérhagsmuni og þá jafnhættulega og sérréttindi kapítalistanna. Að gera ráð fyrir því, að hún muni alltaf beita valdinu til almenningsheilla, er ekkert annað en bjánaleg rómantik og andstætt stjórnmalasálfræði Karls Marx.

5. Kommúnisminn takmarkar frelsi manna, einkum andlegt frelsi, meira en nokkurt annað skipulag að fasismanum undanteknum. Fullkomin sameining hinna pólitísku og fjárhagslegu yfirráða gefur tækifæri til hræðilegrar kúgunar, sem engin leið er að umflýja. Í slíku skipulagi yrðu allar framfarir fyrir en varir algerlega óhugsanlegar, því að það er eðli allra stjórnenda að vera á móti öllum breytingum nema þeim, er styrkja veldi þeirra sjálfra. Allar nýjungar, sem nokkru skipta, eiga rót sína að rekja til þess, að fyrir tilviljun hefur óvinsælum mönnum gefist tækifæri til að draga fram lífið: Kepler lifði á stjörnuspádómum, Darwin á erfðafé og Karl Marx á arðráni Engels meðal öreiganna í Manchester. Slík tækifæri fyrir illa séða menn til að lifa og starfa eru óhugsandi í kommúnísku skipulagi.

6. Karl Marx og kommúnistar almennt hefja hina líkamlegu vinnu um of til skýjanna miðað við andlega vinnu. Árangurinn hefur orðið sá að espa til andstöðu marga þá, er vinna andleg störf og annars hefðu getað séð nauðsyn sósíalísmans, en án aðstoðar slíkra manna er skipulagning sósíalíks ríkis því nær óhugsandi. Takmarkalínuna á milli stéttanna draga marxistar of neðarlega í þjóðfélagsstiganum og í framkvæmdinni jafnvel fremur en í kenningum sínum.

7. Prédikun stéttabaráttunnar er líkleg til að koma því til vegar, að átökin verði, þegar andstöðuflokkarnir eru því sem næst jafnvígir eða jafnvel á meðan kapítalistarnir hafa enn yfirtökin. Afleiðingin af sigri kapítalistanna yrði langt tímabil afturhalds og kúgunar. En væru báðir aðilar því sem næst jafnvígir, yrði afleiðingin miðað við nýtísku hernaðaraðfarir sennilega fullkomin tortíming menningarinnar, þar sem hvort tveggja liði undir lok, kapítalismi og kommúnismi. Ég held, þar sem lýðræði er viðurkennt, að sósíalistar ættu að reiða sig á þá baráttuaðferð að telja menn með rökum á mál sitt, en beita því aðeins valdi, að um það sé að ræða að bæla niður ólöglegt ofbeldi andstæðinganna. Með því móti ætti sósíalísum að heppnast

að ná þeim yfirtökum, að úrslitabaráttan yrði stutt og ekki svo hatrömm, að hún næði að tortíma menningunni.

8. Í kenningum Karls Marx og kommúnismanum gætir svo mikils haturs, að naumast er hægt að gera ráð fyrir því, ef kommúnistarnir sigra, að þeir komi þá á því skipulagi, er gefi ekki ráðrúm hernaðar- og hefndarverkum. Sigurvegurinum mundi hætta við að ýkja fyrir sér nauðsyn kúgunarinnar, einkum ef sigurinn ynnist eftir grimma baráttu, sem lengi hefði verið vafasamt um, hvorir vinna mundu. Eftir slíka baráttu er hæpið að gera ráð fyrir því, að sigurvegararnir yrðu í skapi til að gefa sig að heilbrigðu viðreisnarstarfi. Marxistum hættir víða til að gleyma því, að ófriður á sína eigin sálfræði, þar sem allt má rekja til óttans án tillits til þess, hvert var hið upphaflega tilefni baráttunnar.

Sú skoðun, að í reyndinni sé ekki um annað að velja en annaðhvort kommúnisma eða fasisma, virðist mér einkum vera rakalaus í löndum eins og Bandaríkjunum, Englandi og Frakklandi og sennilega einnig í Ítalíu og Þýskalandi. England bjó um tíma við fasisma, er Cromwell réði þar ríkjum, og Frakkland á Napóleons tímum, en í hvorugu tilvikinu hindraði það myndun lýðræðisins. Þjóðir, sem eru óþroskaðar í stjórnmálum, eru ekki líklegar til leiðbeiningar um stjórnmál framtíðarinnar.

Andstaða mín gegn fasismanum er einfaldari en andstaða mín gegn kommúnism-anum og að vissu leyti róttækari. Ég er að miklu leyti samþykkr tilgangi kommúnistanna. Mig greinir fremur á við þá um leiðina að markinu en um markið sjálft. En að því er snertir fasistana, er ég jafnandvígur leiðinni og markinu.

Fasisminn er samsett hreyfing. Hann er um margt mjög ólíkur í Þýskalandi og Ítalíu, og ef hann dreifist víðar, tekur hann sennilega á sig enn aðrar myndir. Þó hefur hann jafnan ákveðin kennimerki og mundi hætta að vera fasismi, ef hann hefði þau ekki. Hann er fjandsamlegur lýðræði, státar sig með þjóðerni, styður kapítalismann og snýr sér til þess hluta millistéttarinnar, sem verður fyrir þungum búsisfjum af þjóðfélagsástandinu, eins og það nú er, og býst við, að enn versni, ef sósíalisma eða kommúnisma verður komið á. Kommúnisminn er einnig andvígur lýðræði, en að svo miklu leyti sem trúa má kenningum hans, aðeins um stundarsakir. Enn fremur er það ætlun kommúnismans að vinna að hagsmunum allra launþega, en þeir eru meiri hlutinn í öllum menningarþjóðfélögum, og loks er markmið hans það að gera alla borgara að launþegum. Fasisminn er því fjandsamlegur lýðræði á miklu róttækari hátt en kommúnisminn. Fasisminn viðurkennir ekki þá stjórnarforsreglu, sem keppir að sem mestri farsæld fyrir sem allra flesta, heldur velur hann úr ákveðna einstaklinga, stéttir og þjóðir, sem hann telur öðrum verðmætari og vill láta taka tillit til þeirra einna. Alla aðra á að kúga með ofbeldi til að þjóna hagsmunum hinna útvöldu.

Á meðan fasisminn er að berjast til valda, neyðist hann til að koma sér í mjúk-inn hjá verulegum hluta þjóðarinnar, Bæði í Þýskalandi og Ítalíu tók hann við af sósíalismanum, en hafnaði því, sem samkvæmt bókstafnum var andstætt þjóð-

erninu í stefnuskrá sósíalistanna. Frá sósíalímanum hefur hann hugmyndina um skipulagningu og aukid ríkisvald, en í stað þess að skipulagið átti að miða til hagsældar öllu mannkyni, á það nú aðeins að þjóna hagsmunum yfir- og miðstéttarinnar í einu landi. Og þessa hagsmuni reynir fasísminn ekki aðallega að tryggja með fullkomnari tækni og auknum afköstum, heldur með aukinni kúgun verkamanna og hins óvinsælli hluta sjálfrar miðstéttarinnar. Fyrir aðrar stéttir en þær, sem fasísminn hefur sérstaklega tekið að sér að vernda, er ekki að vænta betra ástands en þess, sem á sér stað í vel reknu fangelsi. Meira vill fasísminn ekki.

Það, sem liggur til grundvallar öllu því, sem fundið verður að fasímanum, er það, að hann velur úr hluta af mannkyninu og telur hann einan hafa gildi. Vafalaust hafa allir stjórnendur, frá því að hin fyrsta stjórn var sett á laggirnar, valið þannig úr í framkvæmdinni. En kristindómurinn hefur samkvæmt kenningu sinni jafnan viðurkennt, að hver mannsál hefði takmark í sjálfri sér, en ætti ekki eingöngu að vera tæki öðrum til dýrðar. Lýðræði vorra tíma hefur haft drjúgan stuðning af siðgæðishugmyndum kristindómsins og áunnist mikið í þá átt að hnika stjórnendunum frá einsýnni umhyggju fyrir hinum ríku og voldugu. Fasísminn er að þessu leyti afturhvarf til þess, sem verst var í hinum forna heiðindómi.

Yrði fasísminn ofan á, mundi hann ekkert gera til að draga úr böli kapítalísmans. Öðru nær. Hann mundi gera illt verra. Öll líkamleg vinna mundi verða unnin af kúguðum verkamönnum fyrir hin lægstu laun, sem lifað yrði á. Verkamennirnir myndu ekki hafa nein stjórn málaréttindi, ekkert frelsi til að velja sér samastað eða vinnustað og sennilega ekki til að lifa fjölskyldulífi. Þeir myndu í reyndinni verða þrælar. Upphaf að þessu má þegar sjá í þeim aðferðum, sem Þjóðverjar beita við atvinnuleysið. Þetta er í reyndinni óhjákvæmileg afleiðing af því, er kapítalísminn er leystur undan eftirliti lýðræðisins. Svipað fyrirkomulag á skylduvinnu í Rússlandi bendir til þess, að þetta sé óhjákvæmileg afleiðing einræðis. Á liðnum tímum hefur þrælalald í einhverri mynd verið samfara hvers konar einveldi.

Þessar myndu afleiðingar verða, ef fasísminn yrði ofan á, en hitt er tæplega hugsanlegt, að hann verði ofan á til lengdar, af því að hann er með öllu ófær um að leysa hin þjóðfélagslegu fjárhagsmál. Þungaiðnaðurinn hefur verið hin öflugasta stoð nasistanna, einkum stáliðnaðurinn og efnaíðnaðurinn. Skipulagður þungaiðnaður innan einnar þjóðar ýtir þjóðinni fremur en nokkuð annað út í ófrið. Væri í öllum menningarlöndum stjórn, er háð væri þungaiðnaðinum, sem að miklu leyti á sér þegar stað, þá myndi ófriður innan skamms verða óhjákvæmilegur. Hver nýr sigur fasísmans færir ófriðinn nær. Og þegar ófriðurinn skellur yfir, er hann líklegur til að sópa burtu fasímanum ásamt öllu því, er til var, þegar hann hófst.

Fasísminn er ekkert heildarkenningakerfi í líkingu við kenninguna um hina frjálsu samkeppni, sósíalíma eða kommúníma. Hann er í eðli sínu aðeins mótmæli, sem ekki eiga rót sína að rekja til neinnar skynsemi, heldur tilfinninga nokkurs hluta miðstéttarinnar (svo sem smákaupmanna), er núverandi fjárhagsörðugleikar koma illa niður á, svo og stóriðjuhöldu, er telja sig standa ofar lögum og rétti, en

áfergja þeirra í völd og yfirráð hefur snúist upp í stórmennskubrjáð. Fasisminn er sneyddur allri skynsemi, þar sem óhugsandi er, að hann komi því til leiðar, sem stuðningsmenn hans ætla honum. Fasisminn á sér enga heimspeki, heldur aðeins sína sálsýkisfræði. Næði hann að sigra, þá myndi af því leiða víðtækar hörmungar. En þar sem hann leiðir óhjákvæmilega til ófriðar, er óhugsandi, að hann hafi yfirhöndina nema um stuttan tíma.

Ég tel ólíklegt, að Bretland og Bandaríkin falli fyrir fasismanum. Þau hafa bæði búið of lengi við lýðræðisfyrirkomulagið til þess, að sú þróun sé líkleg. Venjulegum borgara í þessum löndum finnst, að sér komi við hin opinberu mál, og hann mun verða ófáanlegur til að afsala sér réttinum til að láta í ljós stjórnmálaskoðanir sínar. Almennar kosningar og forsetakosningar eru auk þess reknar eins og íþróttir í líkingu við Derby-hlaupin, og lífið yrði daufara án þeirra. Það er ekki unnt að vera alveg eins öruggur um Frakkland. En það kæmi flatt upp á mig, ef Frakkland tæki upp fasisma, nema ef til vill í stuttan tíma meðan stæði á ófriði.

Þó að ég fyrir mitt leyti sé jafnsannfærður sósíalisti og hinn ákveðnasti marxisti, lít ég ekki á sósíalismann sem hefndarguðspjall öreiganna og jafnvel ekki aðallega sem tæki til að tryggja fjárhagslegt réttlæti. Ég skoða sósíalismann umfram allt sem óhjákvæmilega nauðsyn vélaframleiðslunnar, er heilbrigð skynsemi hlýtur að krefjast og ekki eingöngu til aukinnar hagsældar öreigunum, heldur öllu mannkyni, að hverfandi illum minni hluta undanskildum. Ef honum verður ekki komið á án blóðugrar byltingar, eiga óstýrtilátir talsmenn hans á því mikla sök.

Þá á ég eftir ótaldar nokkrar mótbárur, er ég tel einna mestu máli skipta og eiga að minni hyggju jafnt við kommúnisma og fasisma. Hvort tveggja eru tilraunir minni hluta til að móta heila þjóð með valdi samkvæmt fyrirfram gerðri áætlun. Hvorir tveggja líta á fólk eins og maður lítur á efni, sem hann ætlar að smíða úr vél. Efnið tekur miklum breytingum í samræmi við vilja hans og tilgang, en ekki samkvæmt neinum lögmálum er búa í efninu. Þegar lifandi verur eiga í hlut og einkum manneskjur, leiðir sjálfkrafa og óhindraður vöxtur að ákveðnu marki, en öðru marki verður aðeins náð með meiri eða minni fyrirhöfn og þvingun. Fósturfræðingar geta látið dýr fæðast með tveimur höfðum eða með nef, þar sem tá ætti að vera, en slíkar ófreskjur eru ekki líklegar til þess að hafa mikla gleði af lífinu. Líkt er um fasista og kommúnista. Þeir hafa í huganum heildarfyrirmynd af þjóðfélaginu og smíða síðan einstaklingana í samræmi við fyrirmyndina. Þeir, sem ekki verða sniðnir til eða mótaðir eftir þörfum, eru drepnir eða hnepptir í fanga-búðir. Ég held, að slíkt sjónarmið, sem hirðir ekkert um eðlilegar tilhneigingar einstaklinga, eigi ekki siðferðilegan rétt á sér og geti ekki átt fyrir sér framtíð til lengdar. Það er hægt að sníða runna til eins og páfugla, og með svipuðu ofbeldi er hægt að misþyrma mönnum á sambærilegan hátt. Runninn er aðgerðarlaus, en hvað svo sem einræðisherrann kann að vilja, er maðurinn það ekki, og hann svarar aðgerðunum á eina lund eða aðra. Runninn getur ekki lært af garðyrkjumanninum

að beita skærunum, en maður, sem sætt hefur misþyrmingu, getur ævinlega fundið sér aumari mann til að misþyrma á svipaðan hátt. Ef beitt er ofbeldi við einstaklinga í því skyni að móta þá, leiðir það þá óhjákvæmilega til grimmdar eða kæruleysis eða jafnvel hvors tveggja til skiptis. Af þjóð, sem fengið hefði slík eðliseinkenni, væri einskis góðs að vænta.

Hin siðferðilegu áhrif, sem einræðisherra verður fyrir, er annað atriði, sem kommúnistar og fasistar hafa ekki gefið nógu nánar gætur. Ef hann er í upphafi kaldrifjaður, er hætt við, að hann verði frá fyrstu tíð óhæfilega ófyrirleitinn og svífist ekki að heita hvers konar grimmdarverkum til framdráttar málum sínum. En ef hann er hins vegar góðmenni, sem finnur til með þeim, er framkvæmd kenningar hans verður að koma niður á, verður hann annaðhvort að víkja fyrir eftirmanni úr stæltara efni eða hann verður að bíta á jaxlinn og kæfa tilfinningarnar og er þá líklegur til að verða enn meiri grimmdarseggur en sá, sem aldrei hefur átt í neinni slíkri baráttu. Í báðum tilvikum verður stjórnin í höndum ófyrirleitinna manna, sem völdin verða fyrir öllu, þó að hitt sé haft á yfirborðinu, að barist sé fyrir sérstöku skipulagi á þjóðfélaginu. Það er óumflýjanleg sök harðstjórnarinnar, hversu göfugt sem það er, sem vakir fyrir mönnum, þegar henni er komið á, að þá bliknar það smátt og smátt í höndum hennar, visnar og deyr, en hitt kemur að sama skapi skýrar og skýrar í ljós og verður síðast ekki dulið fyrir neinum, að höfuðviðfangsefnið er, að einræðisherrann fái að halda völdum.

Sýsl mannanna við vélar er orsök til þess, sem kalla má stjórnendameinloku, en hún er fólgin í því, að farið er með fólk og þjóðir eins og það væru dauðir hlutir, en á stjórnendurna er litið eins og guðlegar verur. Manneskjurnar breytast eftir því sem með þær er farið, og stjórnendurnir sjálfir breytast fyrir þau áhrif, sem stjórnarathafnirnar hafa á þá. Fræðin um þjóðfélagsöflin er erfið vísindagrein, sem síður er kunn en nauðsynlegt væri, ef hún ætti að réttlæta stjórnarfyrríkomulag einræðisins. Venjulegur stjórnandi af þessu tagi er að miklu leyti blindur fyrir eðlilegum vexti og viðgangi þegna sinna. Árangurinn verður ekki sá, sem hann vonast eftir, að allt falli eftir hinni fyrirframgerðu áætlun, heldur sjúklegur og vanskapaður vöxtur, er leiðir til óskapnaðar. Hin dýpstu sálfræðilegu rök fyrir nauðsyn lýðræðis og biðlunda eru þau, að mennirnir verða að fá að vaxa sem allra mest sjálfkrafa og lifa lífinu sem frjálsastir og óháðastir, ef þeir eiga ekki að verða vanskapaðar ófreskjur. Að minnsta kosti harma ég það — fyrir þá trú mína, að einræði fasista og kommúnista sé hvort tveggja fjarri því að vera æskilegt — hve mjög mönnum hættir við að líta svo á, að um ekkert nema þetta tvennt sé að velja og að lýðræðið sé úrelt og að engu hafandi. Ef menn hyggja, að um ekkert nema þetta tvennt sé að velja, þá verður það svo. En ef menn hyggja það ekki, þá verður það aftur á móti ekki svo.

„Scylla and Charybdis or Communism and Fascism,“ *Modern Monthly*, endurpr. In *Praise of Idleness* (1935). *Alþýðublaðið* 27., 28. og 29. janúar 1937. Þýð. ók. Einnig birt í *Stefni* 1975 í þýð. Kjartans G. Kjartanssonar.

Bretland og Rússland

STEFNA Breta GAGNVART Rússum hefur oltið á ýmsu. Eftir Krímstríðið voru Bretar óvinveittir keisaranum og stjórn hans í hálfa öld, því að þeir grunuðu Rússa um að vilja ágirnast Indland. En síðan var blaðinu snúið við. Þjóðverjar tóku að koma sér upp flota, og eftir það þótti sýnt, að meginhættan, sem steðjaði að Bretlandi, stafaði úr þeirri átt. Nutu nú Rússar stuðnings Breta, jafnvel til sinna verstu óhæfuverka. Eftir bolsévíkabyltinguna urðu Bretar aftur óvinveittir Rússum með því einnig, að þá voru Þjóðverjar um skeið svo vanmegnugir, að engum bauð ógn af þeim. Og ekki var skarpskyggnin meiri en svo, að haldið var áfram að reka sömu óvinveittu stjórnmalastefnuna gagnvart Rússum, þótt Hitler tæki við völdum og færðist jafnt og þétt í aukana. Þetta myndi ef til vill hafa haft í för með sér ósigur Breta í þeirri styrjöld, sem nú er nýlega lokið, ef Hitler hefði ekki gert enn stærri skyssu með því að ráðast á Rússa þrátt fyrir griðasáttmálann.

Ráðstjórnin rússneska hefur því enga ástæðu til þess að treysta Bretum eða vera þeim vinveitt. En það er sama sagan um Breta: Þeir hafa jafnlitla ástæðu til þess að treysta ráðstjórninni og láta sér vel líka gerðir hennar. Er þá mögulegt, eins og allt er í pottinn búið, að koma í veg fyrir þriðju heimsstyrjöldina milli Rússa á aðra hlið og Breta og Bandaríkjamanna á hina? Sé aðeins unnt að svara þeirri spurningu neitandi, þá er útlitið í heiminum vissulega mjög skuggalegt. Styrjöld milli Vesturheimsmanna og Rússa gæti vel staðið yfir í þrjátíu ár og endað með ósigri beggja aðila, hruni menningarinnar. Vel gæti svo farið, að allar stórborgir Bretlands yrðu aflagðar í rústir með kjarnorkusprengjum þegar í upphafi slíkrar styrjaldar. Erfiðleikarnir, sem nú er við að stríða, eiga rót sína að rekja til yfirdrottunar- og heimsvaldastefnu Rússa. Ég veit vel, að fjöldi manna harðneitar því, að nokkur slík tilhneiging sé til hjá ráðstjórninni. Þetta fólk staðhæfir, að yfirráðahneigð sé afleiðing auðvaldsskipulags. Þar eð allt einkauðmagn hafi verið afnumið í Rússlandi, geti yfirdrottunarandi og heimsvaldastefna ekki þróast í landinu. Þessi staðhæfing er þó aðeins fræðikenning og pappírsgagn, sem veruleikinn afsannar. Rússar hafa þegar hremmt Austur-Pólland og Eystrasaltsríkin og gert þau að eins konar annexíum sínum, og þeir hafa komið á fót leppstjórnnum í Póllandi, Búlgaríu og Rúmeníu, og þeir krefjast Port Arthur og hálfra umræða yfir austur-kínversku járnbrautinni. Hvað er yfirgangur og yfirdrottunarstefna, ef ekki þetta?

Og ekki er ágirnd Rússa södd með þessu. Gamlar kröfur á hendur Tyrkjum og Persum hafa verið vaktar upp úr gröf sinni, og það er rökstudd ástæða til þess að gruna þá um græsku í Austur-Þýskalandi. Að vísu heldur óttinn við kjarn-

orkusprengjuna Rússum talsvert í skefjum eins og sakir standa, þrátt fyrir hinn mikla hernaðarmátt þeirra, sem greinilega kom fram í styrjöldinni. En það er ekki að efa, að innan skamms verða Rússar farnir að smíða jafnáhrifamiklar sprengjur og Vesturheimsmenn, og þegar svo verður komið, má fyrst gera ráð fyrir verulega geigvænlegum ófriði. Slíkt brjálæði verður að koma í veg fyrir, ef það er á annað borð umflýjanlegt. En það virðist ekki svo auðvelt.

Mér kemur ekki til hugar, að unnt sé að skapa varanlegan frið með undanlátsstefnu eins og þeirri, sem beitt var við Þjóðverja og gleggst kom fram í München. Slíkt gæti ekki gert annað en að ýta sífellt undir nýjar og meiri kröfur af hendi yfirgangsseggjanna, þar til einn góðan veðurdag væri frekara undanhald með réttu eða röngu talið ógerlegt. Og þá væru endalok ófriðarins sennilega enn tvísýnni en nokkru sinni áður vegna fyrri tilslakana. Hvað Rússa snertir, væri þessu stigi náð, þegar þeir að lokum reyndu að koma á laggir kommúnistastjórn í Frakklandi með ólýðræðislegum aðferðum. Það, sem koma þarf, er því ekki reikul undanlátsstefna, heldur skýr og afdráttarlaus utanríkisstefna, sem kunngerð er opinberlega og allir verða sannfærðir um, að verður framfylgt í hvívetna. Ég býst við, að Bretar ættu að gefa Rússum frjálsar hendur í Austur-Evrópu, að undanskildu Tyrklandi og Grikklandi, á þeim forsendum, að í þeim löndum geti þeir ekki gripið til raunhæfra ráðstafana vegna legu þeirra. En í þess stað ættu þeir að láta sig þess meira skipta, hvað fram fer við Miðjarðarhafið. En þau afskipti eiga ekki að hvíla á yfirdrottun, heldur meginreglum, sem settar yrðu.

Kosningasigur Verkamannaflokksins breska hefur vakið miklar vonir meðal allra sósíalista í Norðurálfu, sem trúir hafa reynst lýðræðinu. Í hér um bil öllum löndum álfunnar eru kröftugar vinstri hreyfingar, sem hingað til hafa helst litið vonaraugum til Rússa og vænst stuðnings af þeim. Utanríkisstefna Breta ætti ekki að vera sú að styðja sérstaklega þessar vinstri hreyfingar, þar sem þær eru í minni hluta, en að tryggja viðgang lýðræðisins, hvarvetna þar sem nógu sterkra engilsaxneskra áhrifa gætir, og viðurkenna hverja þá ríkisstjórn, hvort heldur hún er vinstri- eða hægrissinnuð, sem komin er til valda með frjálsum kosningum. Fyrsta skrefið ætti að vera að sjá um það, að þessari stefnu væri dyggilega framfylgt í Grikklandi, þar sem íhaldsflokkarnir létu Bretum eftir svo illan arf. Ég veit ekki, hverju unnt er að koma til leiðar á Spáni, en ég tel að gera ætti allt, sem gert verður með viðeigandi afskiptum til þess að flýta falli Francos. Bretar eiga að sýna það svart á hvítu í samvinnu við Bandaríkjamenn, ef unnt er, að þeir geri ekki neinar gælur við þá, sem vilja stofna eða viðhalda ólýðræðislegri stjórnskipan í löndum, sem notið hafa lýðræðislegrar stjórnar.

En þessum aðferðum mætti þá ekki beita á áhrifasvæðum Rússa. Afskipti Breta og Bandaríkjamanna í Póllandi, Búlgaríu og Rúmeníu mundu aðeins vekja tor-tryggni og valda meiri ágreiningi, sem gæti haft óheillavænlegri afleiðingar en þær réttarbætur, sem unnt væri að knýja fram, væru virði. Stjórn sú, sem nú situr að völdum í Bretlandi, getur, og ég vil vona mun, efla stjórn málaalegan siðferðisþroska

með því að varpa fyrir borð vissum yfirdrottunarkröfum breska heimsveldisins. Um Indland ætti að gefa út ákveðnar og afdráttarlausar yfirlýsingar, þar sem skýrt væri mörkuð hin raunverulega stefna Breta. Hong Kong ætti að afhenda Kínverjum við friðarsamningana. Þetta er nauðsynlegt að gera, ef Bretar ætla að öðlast hylli sósíalista í Norðurálfu, eins og þeim er kleift að gera. Með því væri unnt að skapa vestræna samfylkingu, sem aldrei myndi láta glepjast af kommúnískri múgmennsku eða gerast handbendi kommúnista við að þruga þjóðirnar undir þeirra skipulag, þótt hún væri á hinn bóginn ekki fjandsamleg Rússum. Á þennan hátt gæti náðst jafnvægi, sem auðvitað mætti ekki við miklu fyrst í stað, en styrktist smám saman, þegar æsingaöldur ófriðarins tæki að lægja og almennur skilningur ykist.

Ég geri ráð fyrir, að hvorugur aðili muni stofna til stórkostlegs ófriðar, því að Stalín er ekki ofstækismaður eins og Hitler. Hættan stafar af hiki og stefnuleysi, sem getur tælt hinn aðilann til þess að vanmeta styrk og vilja andstæðingsins til þess að verja það, sem honum er dýrmætt og heilagt. Ef málin eru lögð nógu skýrt og greinilega fyrir í tæka tíð, þá eru miklu meiri líkur til þess, að þjóðunum auðnist að umflýja þær ógnir, sem myndu reynast báðum jafnþungar í skauti.

Enn hef ég ekki minnst á erfiðasta verkefnið: Þýskaland. Það verður vart með vissu sagt, hvað Rússar eru að aðhafast í þeim hluta Þýskalands sem þeir hafa hernumið. En sagt er, að þeir, sem lýsa yfir því, að þeir séu kommúnistar, fái ríflegri skammt nauðsynja en aðrir menn. Það virðist liggja í augum uppi, að mikið djúp verði staðfest á milli eystri og vestari hluta Þýskalands, þegar fram líða stundir, ef hersetning verður áfram með þeim hætti, sem hún er nú. Enn sem komið er, hefur engri samræmdri stefnu verið komið á og engin sameiginleg yfirvöld verið skipuð, og það verður trauðla séð, að slíku verði við komið, fyrr en gott samkomulag hefur náðst milli Rússa og Vesturveldanna.

Einn stærsti örðugleikinn er hræðsla rússnesku stjórnarinnar við það, að hermenn hennar og verkafólk kynnist Bandaríkjamönnum, Bretum og Frökkum. Þessi hræðsla stafar efalaust af því, að stjórnin telur, að slík kynni myndu hafa miður góð áhrif. Rússarnir myndu komast að raun um, að bandarískir hermenn eru betur launaðir og njóta betri aðbúðar en þeir, en það myndi aftur verða til þess, að áróðurinn missti marks og traustið á ráðstjórninni rénaði. En maður verður að trúa því, að þessi hræðsla rússneskra yfirvalda dvíni. Og takist samvinna um stjórn Þýskalands, þá er mikilvægt spor stigið í þá átt að skapa miklu víðtækari samvinnu um tilhögun heimsálanna, sem reist sé á friðsamlegum úrlausnum.

Útlitið er þó ekki betra en það, að best er að vera ekki of bjartsýnn. Öll mannkynssagan bendir til þess, að úr slíkum sorta, sem nú grúfir yfir, komi fyrr eða síðar el — að Vesturheimi og Rússlandi lendi saman í baráttu um forustuna í heiminum. Sumir vona ef til vill, að kjarnorkusprengrinn í ofanálag á allar fyrri ógnir styrjaldanna, sem vísindin munu bráðlega geta gert ennþá ógurlegri, muni skapa

allsherjarhreyfingu gegn stríði. En ég er hræddur um, að þar sé til meira ætlast af mannum en hann sé fær um. Eins og sakir standa er því varla á annað að trúa en það, að einhver málamiðlun finnist, og vona, að rússnesk stjórnarvöld verði smám saman frjálsslyndari og samvinnuþýðari en þau hafa verið. En það gerist ekki, nema ráðstjórninni verði gerð ljós takmörk þau, sem valdi hennar eru sett, en jafnframt ótvírætt sýnt, að innan þeirra takmarka þurfi Rússar ekkert að óttast utan frá.

Einn hinn stærsti veikleiki ráðstjórnarskipulagsins er tortryggnin, er meðal annars stafar af afskiptum Vesturveldanna af byltingunni í Rússlandi eftir heimsstyrjöldina fyrri. Ef þessi ótti dvínaði, þá myndi viljinn til samstarfs við vestrænar þjóðir smám saman aukast og sambúðarerfiðleikar minnka að sama skapi. Nýrri heimsstyrjöld, sem nú virðist ekki ósennileg, væri þannig hægt að forða með festu, þolinmæði og stillingu af hálfu Vesturveldanna, ef þau jafnframt gæta þess að hvika í engu frá grundvallarhugsjónum lýðræðislegs sósíalisma, jafnaðarstefnunnar. Við getum ekki gert okkur jafnbjartar vonir og við vildum geta gert okkur, en vonarneisti lifir enn. Og það er vert að vinna að því að glæða hann.

„Britain and Russia,“ *Manchester Guardian* 2. október 1945. *Tíminn* 23. október 1945. Þýð. ók.

Vestrænt lýðræði og austrænt

Tvö ÓLÍK SJÓNARMÍÐ eru til um, hvað sé lýðræði á vorum tímum, hið engilsaxneska og hið rússneska. Að baki þessum skoðunum báðum stendur fjöldi fólks af mikilli einlægni, jafnvel af meiri einlægni en ýmsir forvígismannanna. Engilsaxneska skýringin á lýðræði er sú, að það liggi í valdi meiri hlutans; rússneska útlistunin er sú, að það liggi í því, að farið sé samkvæmt óskum og hagsmunum fjöldans samkvæmt stjórnmálaheimspeki marxismans.

Ályktanir þessara tveggja skoðana eru ærið misjafnar, afleiðingarnar sömuleiðis. Meirihlutarétturinn leiðir í Bandaríkjunum til viðhalds kapítalismans, sem allir marxistar álíta ósamræman hagsmunum fjöldans. Í Grikklandi leiðir hann til kosninga á afturhaldsstjórn. Í Þýskalandi gæti hann að líkindum valdið endurreisn nasismans. Áhangendur rússneska sjónarmiðsins gætu bent á slíkt til stuðnings afstöðu sinni og skoðunum á því, hvað sé lýðræði.

Öðru máli gegnir, þegar athugaðar eru afleiðingarnar af rússneska sjónarmiðinu í framkvæmd. Til að byrja með er það reist á kennisetningu. Einn flokkur (í þessu tilviki kommúnistaflokkurinn) telur sig einan vita, hverjir séu hagsmunir fjöldans og það svo vel, að hann hafi rétt og skyldu til að bæla niður hvers kyns móttöðu, jafnvel þótt meiri hlutinn standi að baki henni. Það er sökum þessa skoðanumunar, að þeir, er kommúnisma fylgja, telja ekki nauðsynlegt að biða með að taka ákvörðun, uns eigin sannfæring hefur fengið að ráða. Ákveðnir menn, segja þeir, vita betur um hagsmuni fjöldans en hann sjálfur og hafa því rétt til þess að ráða þeim málum, sem fjöldanum sjálfum er fyrir bestu, og að setja á stofn einvaldsstjórn, sem fyrirbýður allan andáróður. Þeir vonast til að fá almenning til undirgefni með því að beita ofsóknum og áróðri í mynd kennslu eins og hertoginn af Alba gerði í því landi forðum, sem nú heitir Belgía.

Það sem fyrst og fremst veldur erfiðleikum vegna þessa stjórnarfars er það, að til eru hópar annarra manna, sem eru sannfærðir um, að einmitt þeirra skoðanir myndu valda almenningsheillum. Meiri hluti fólks í Ameríku, þar á meðal jafnvel fylgjendur Alþýðusambandsins, CIO, trú á einstaklingsframtakið. Kapólska kirkjan heldur fram skoðunum, sem eru á þá leið, að meiri hlutinn eigi að vera kapólskur; ef þessar skoðanir eru réttar, er hver sá réttlátur, sem er kapólskur. Setjum svo, að kommúnistar og kapólskir menn kæmu sér saman um, að stjórn á einu landi skyldi reyna að hljóta stuðning fjöldans án þess að taka óskir hans til greina, myndi fjöldinn einn geta og verða að skera úr því, hvort hin kapólsku sjónarmið eða hin kommúnísku ættu að ráða í gerðum stjórnarinnar. Þeir sem eru trúarsérvitringar í

stjórnmalum, finna sig jafnan knúna til þess, hvað sem upprunalegri hneigð þeirra liður, að styðja þvingunarstjórnir í landi sínu og leggja jafnvel á sig utanfarir til þess að predika skoðun sína erlendis. Slíkt átti sér stað í stjórnarbyltingunni á Frakklandi og að svo miklu leyti sem kostur gafst á í stjórnartíð Cromwells á Englandi. Á vorum dögum er það Rússland, sem fer eftir þessu fordæmi. Í öllum slíkum tilvikum breytast uppreisnaröflin smátt og smátt úr hugsjónaríkum baráttuherjum í gamaldags stórveldisstefnuhersveitir.

Því miður er það sannleikur, að „vald spillir, og gerræðisvald gerspillir“. Þessu fylgir óhjákvæmilega, að þeir sem seilast eftir völdum með það fyrir augum að fullnægja þörfum fjöldans gegn hans eigin vilja, hljóta fyrir eða síðar að setja eigin þarfir ofar fjöldans. Ekkert í frönsku stjórnarbyltingaráformunum benti til þess, að bræður Napóleons ættu að setjast á háan hest í ýmsum hlutum álfunnar, enda þótt þetta yrði eðlilega afleiðingin af almúgafyrirlitningu þeirri, sem Robespierre var upphafsmaður að. Rússneska byltingin var afleiðing af kröfu um jafnari skiptingu auðæfanna, en í Rússlandi nú er miklu meiri efnamunur en á Stóra-Bretlandi, og er það eðlileg afleiðing af ójöfnuðinum á stjórnmalasviðinu.

Algjört frelsi, sem var óaðskiljanlegt hinni gömlu merkingu lýðræðisins, hefur af síðari tíma mönnum verið útmáð algjörlega af stefnuskránni og er ekki lengur til nema í bókum stórburgeoisapostula. Þetta kostar auðvitað óhjákvæmilegar takmarkanir, og allar stjórnir beita þvingun í einhverri mynd. Hinir frjálslyndustu menn, jafnvel stjórnleysingar (anarkistar), myndu ekki kjósa, að morðingar og innbrotsþjófar gengju lausir. En þvingun í hvaða mynd sem er, er í eðli sínu óæskileg, og ætti að miða allt við það að draga sem mest úr henni, að svo miklu leyti, sem til almenningsheilla horfir.

Meirihlutastjórn hefur þann góða kost, að þar er það minni hlutinn, sem verður að lúta í lægra haldi. Þar sem frelsi ekki er álitid vera þörf í sjálfu sér, eins og í fasískum og kommúnískum ríkjum, verður afleiðingin óhjákvæmilega stofnsetning leynilögreglu, ógnir og skelfingar herbúðanna og almenn afsiðun og þrælsótti. Það er ekki einungis undir stjórn nasista, sem slíkt getur átt sér stað. Um þessar mundir sjáum við, að Rússland setur sig hvarvetna upp á móti óskum fjöldans, í Póllandi, Ungverjalandi, Rúmeníu og á Grikklandi, og með sameiningunni á flokki þýskra sósíaldemókrata og flokki kommúnista. Þetta leiðir óhjákvæmilega til hins hættulega leiks valdabraskins, þar sem Stalín leikur hlutverk Napóleons. Á tímum kjarnorkusprengjunnar getur sú leið aðeins endað með skelfingu fyrir allt mannkyn.

„What is Democracy?“ *Manchester Guardian* 4. maí 1946. *Alþýðublaðið* 25. júní 1946. Þýð. ók.

Kjarnorkusprengjan og ófriðarhættan

ÞEGAR FYRSTU TVEIM kjarnorkusprengjunum var varpað á japanskar borgir, greip veröldina nokkur undrun, og þóttust margir mega skynja, að þann dag hefði hafist nýtt tímabil, sem bæri margt óvænt og órátt í skauti sínu. Meðal vestrænna þjóða vaknaði þegar sú hugsun, að stofna þyrfti til eftirlits með valdi kjarnorkunnar og nauðsyn bæri til að finna ráð, er kæmu í veg fyrir skefjalausa notkun kjarnorkusprengna í stórveldastyrjöld. Þetta voru fyrstu áhrifin, sem gætti meðal vestrænna þjóða. Einkum gætti þeirra í Bandaríkjunum. Stjórn þeirra hóf þegar athuganir á leiðum til alþjóðaeftirlits með kjarnorkuframleiðslu. Hún bauð þann samningsgrundvöll, að eyðilagðar skyldu þær kjarnorkusprengjur, sem þegar hefðu verið gerðar, og að hafið yrði raunhæft eftirlit með því, að í framtíðinni framleiddi engin einstök þjóð slíkar sprengjur. Á þessum grundvelli var Rússum boðin þátttaka í samningsumræðum.

Bandaríkjamenn lögðu fram tvær tillögur. Önnur þeirra, sú er kennd var við Lilienthal, var lögð fyrir stjórn Bandaríkjanna, en hin, sem kennd var við Baruch, var lögð fyrir þing Sameinuðu þjóðanna. Samningarnir strönduðu á tilhögun fyrirhugaðs eftirlits. Tillögur Bandaríkjastjórnar voru vel framkvæmanlegar í aðalatriðum og myndu, hefðu þær verið samþykktar, hafa fyrirbyggt, að einstakar þjóðir framleiddu kjarnorkusprengjur. Gert var ráð fyrir að framleiðslueftirlitið hæfist þegar með hráefnunum, er þau hefðu verið grafin úr jörð. Það eftirlit mundi að vísu hafa reynst örðugt framkvæmdar, og nauðsyn hefði borið til þess, að eftirlitsmenn með alþjóðlegu umboði störfuðu í hverju landi, til þess að slíkt eftirlit mætti koma að tilætluðum notum.

En enda þótt Bandaríkin ein réðu yfir nauðsynlegri tækni til framleiðslunnar og Rússar hefðu litlu að glata á þessu sviði, gat ráðstjórnin ekki með neinu móti fellt sig við tillögur um eftirlit. Ég er þeirrar skoðunar, að margt sé það með Rússum, sem sé þess eðlis, að þeir hafi sínar góðu og gildu ástæður til að vera öllu alþjóðlegu eftirliti andvígir. Yrði mönnum, sem ekki eru kommúnistar, leyft að ferðast þar um óhindruðum, þá færi vart hjá því, að þeir hinir sömu kæmust á snoðir um hitt og þetta, sem ráðstjórninni væri miður gefðell, að þeir fengu vitneskju um. Að minnsta kosti strandaði samþykkt þessara tillagna á Rússum, — og á þeim einum. Þeir sögðu: „Þið hafið ekkert að óttast, þótt þið leyfið okkur að hafa eftirlit með ykkur, öðru máli mundi gegna fyrir okkur, ef við leyfðum ykkur að hafa eftirlit í okkar landi.“ Hins vegar voru þeir þess reiðubúnir að framkvæma sjálfir eftirlit með framleiðslustöðvum sínum, en svo kynlega brá við, að aðrar þjóðir virtust ekki treysta skilyrðislaust slíkri tilhögun, og var fyrirhugað eftirlit með því úr sögunni.

Rússur hjúpuðu andstöðu sína í þoku ýmissa aukaatriða, og ef mál þetta er rétt við einhvern taglhnýting þeirra, tel ég vafalaust, að hann segi andstöðu þeirra hafa verið á sterkum rökum reista. En það var tortryggni Rússa gegn flestum greinum samningstillagnanna, sem drap málið í fæðingunni.

Ög Bandaríkjamenn hafa haldið áfram að framleiða kjarnorkusprengjur. Enginn veit, hversu margar þeir eiga fullgerðar nú, en þær eru sennilega mjög margar. Telja má fullvíst, að Rússum hafi enn ekki tekist að framleiða slíkar sprengjur, en hins vegar má einnig telja fullvíst, að þeim takist það, áður en langt um líður. Við verðum að horfast í augu við þá staðreynd, að verði slík framleiðsla látin með öllu afskiptalaus um skeið til dæmis næstu fimm árin, hljóti óhjákvæmilega svo að fara, að bæði Bandaríkjamenn og Rússar hafi yfir slíkum vopnum að ráða og að það leiði til skefjalausrar kjarnorkustyrjaldar. Slík styrjöld mundi valda örlagaríkri eyðileggingu í mörgum löndum, einkum þéttbyggðum löndum og litlum að flatarmáli eins og England er.

Að undanfögnu hefur útlitið í alþjóðamálum sífellt versnað. Rússar krefjast yfirráða í Austur-Evrópu allri, að Grikklandi og Tyrklandi undanskildu. Þeirri kröfu sinni reyna þeir með öllum ráðum að fá framgengt. Þeir hafa róið undir öngþveitinu á Frakklandi, Ítalíu og í Asíu. Þeir hafa reynst sigursælir í Kína. Verði ekki rönd við reist, má telja víst, að veldi þeirra vaxi sífellt. Núverandi stjórnvöld í Rússlandi stefna að úþpenslu veldis síns og heimsyfírráðum í fyllsta skilningi. Þeim nægir ekki minna en allur heimurinn. Hvað á til bragðs að taka gagnvart slíkri stjórnarstefnu? Við verðum að gera okkur það ljóst, að næsta styrjöld, ef til hennar kemur, hlýtur óhjákvæmilega að verða hin ógurlegasta, — margfalt ógurlegri en þær tvær síðustu, sem við höfum háð. Eyðileggingin mun verða mun yfirgrípsmeiri, ógnum hennar vart nokkur takmörk sett. Ógnir kjarnorkusprengjunnar koma ekki í veg fyrir styrjöld, heldur hið gagnstæða, þar eð kjarnorkusprengjan verður orsök styrjaldarinnar.

Þú óttast fjendur þína, óttinn breytist í hatur, hatrið í tortryggni. Eftir því sem óttinn vex, verður styrjöldin óumflýjanlegri. Við megum ekki vænta þess, að hægt sé að koma í veg fyrir styrjöld með því einfalda ráði að gera mönnum ljóst, að hún hljóti að verða hin ógurlegasta. Engu að síður verðum við að koma í veg fyrir þriðju heimsstyrjöldina. Ella geri ég ráð fyrir, að mannkynið eigi sér ekki langa tilveru fyrir höndum. Kjarnorkusprengjan er þegar orðið nógu geigvænlegt vopn, — og það fer fjarri því, að nokkrar bjartar vonir séu tengdar við fullkomnun hennar. Eins og stendur verður kjarnorkan aðeins framleidd úr sjaldgæfum hráefnum, uranium og thorium. Sá möguleiki er til, að þær hráefnalindir, sem framleiðslunni eru nauðsynlegar, reynist ekki geta fullnægt framleiðsluþörf stórveldanna í kjarnorkustyrjöld, og vitað er, að hernaðarsérfræðingar óttast mjög, að svo kunni að fara. Samt sem áður getum við aðeins gert þann möguleika að von okkar, en ekki vissu.

Fastlega má og gera ráð fyrir því, að á næstu fimmtíu árum takist vísindamönnum

að leysa kjarnorkuna úr læðingi með nýjum aðferðum og við notkun hinna léttari frumefna. Takist það, þá eru óþrjótandi hráefnalindir til, en notkun slíkra frumefna er enn, sem komið er, mörgum vandkvæðum bundin. Meðal annars krefst hún hærra hitastigs en enn hefur tekist að ná með tilraunum. Það er óumflýjanleg nauðsyn, að okkur auðnist að finna leið til að koma í veg fyrir þriðju heimsstyrjöldina, sem yrði á allan hátt ógurlegri og mundi valda margfalt meiri eyðileggingu en tvær hinar fyrri. Þessa þraut verður ósegjanlega örðugt að leysa. En flestir munu álíta, að framtíð mannkynsins sé þess verð, að nokkuð sé á sig lagt hennar vegna, þrátt fyrir allt.

Við vitum, að Rússar hafa nú yfir geysisterkum landher að ráða í Austur-Evrópu, en landher Vesturveldanna er mun fámennari og verr til bardaga búinn. Hins vegar er iðnaðarlegur styrkur Bandaríkjanna mun meiri en Ráðstjórnarríkjanna. Ef til styrjaldar kæmi, þá mundu framleiðsla okkar, mannaflí og annað, sem úrslitum ræður, samt sem áður reynast okkur drýgri til sigurs. Þrátt fyrir allt virðist Stalín — því miður — ekki vita þetta. Einræðisherrar gera það að vana sínum að skipa fyrir og láta hlýða skipunum sínum. Komi einhver til Stalíns og segi eitthvað það, sem Stalín fellur ekki að heyra, er viðkomandi „tekinn úr umferð“ samkvæmt skipun Stalíns. Og Stalín er næsta fáfróður um margt, sem Vesturveldunum við kemur. Hann þekkir ekki hin ógurlegu áhrif kjarnorkusprengjunnar. Hann treystir um of fimmtu herdeildum sínum. Hann nýtur gæfu og gleði hins fávitra. Þetta vita Rússar ekki sjálfir. Og það er einmitt þetta, sem orsakar mestu og geigvænlegustu hættuna, enda þótt ósigur einræðisvaldsins sé óhjákvæmilegur.

Við höfum aðeins um tvennt að velja, styrjöld eða ráðstafanir, sem komið geta í veg fyrir styrjöld. Og þær ráðstafanir eru í því fölgnað að efla og styrkja samtök vestrænu þjóðanna, siðferðislega og á allan annan hátt, og það svo fljótt og gagnert, sem frekast er unnt, í þeirri von, að hægt sé að gera Rússum ljóst, að við hljótum að sigra, ef til styrjaldar kemur. Komi til styrjaldar þrátt fyrir það, þá verðum við að leggja allt í sölurnar til þess að sigra sem allra fyrst. Þetta er einmitt sú stefna, sem nú hefur verið tekin í stjórnámálum Vesturveldanna. Allt er gert til þess, að við séum ekki óviðbúnir neinu því, sem Rússar kunna að eiga í pokahorninu. Við höfum ekki ótakmarkaðan tíma til stefnu. Fyrr eða síðar tekst Rússum að gera kjarnorkusprengjur, og þegar þeim hefur tekist það, verður þrautin torleystari. Við verðum að bregða skjótt við og hraða framkvæmdum eins og unnt reynist. Við eigum enn við þá örðugleika að stríða, að allmargir verkamanna, einkum í Frakklandi, ímynda sér, að þeir eigi að einhverju leyti sameiginlegan málstað með Rússum. Þetta er ímyndun, sem eingöngu hefur skapast fyrir lygaáróður kommúnista; en hann hefur komið því inn hjá verkamönnum, að kommúnisminn muni færa þeim eitthvað, sem þeir þrá og verði þeim til heilla. Það er óvæfengjanleg staðreynd, að þegar ráðstjórnarinnar eiga við lögreglueinræði að búa og hafa ekkert af persónulegu frelsi að segja. Öll verkalýðssamtök eru þar í höndum opinberra erindreka, sem eru ábyrgir gagnvart stjórnvöldum. Allt frelsi í verkalýðsmálum er

þar algerlega óþekkt hugtak. Og enda þótt mikið sé látið af efnahagslegu jafnrétti í Rússlandi, er sannleikurinn sá, að þar er enn meira efnahagslegt misrétti en meðal vestrænna þjóða. Rússar gera sér vonir um, að verkamenn, sem starfa að hergagnaframleiðslu í vestrænum löndum, tefji framleiðsluna með verkföllum, ef til styrjaldar kemur. Því er nauðsyn, að foringjar verkalyðsins með vestrænum þjóðum muni ekki veita Rússum neitt það, sem þeir telja sig hafa þörf fyrir.

Þá er næst að gera sér grein fyrir svipeinkennum þess heims, sem vonir okkar standa til. Í bili skulum við láta útrætt um horfurnar á styrjöld við Rússa. Umfram allt kjósum við að útiloka alla styrjaldarmöguleika úr framtíðarheimi okkar, en aðeins ein leið er fær til þess, að sú hugsjón megi rætast. Heimsstyrjaldir eru því aðeins útilokaðar, að allt vopnað lið sé sameinað undir eina og sömu yfirstjórn. Í heiminum má aðeins einn her vera undir vopnum, völdugur, óvígur alþjóðlegur her. Sé svo um hnútana búið, þá er ekki nein hætta á styrjöldum, og þetta er eina leiðin, sem fær er til friðar. Þess er mjög lítil von, að slíkur her verði nokkru sinni settur á stofn; mjög lítil von, til að þjóðir og ríki vildu leggja mikinn hluta ytra valds síns sem fórn á altari friðarins. En á meðan vígbúin stórveldi eru til, hljóta ýmis misklíðarmál alltaf að skjóta upp kollinum. Hafi alþjóðastofnanir eins og Sameinuðu þjóðirnar ekki sterkt hernaðarlegt vald að bakhjarli, þá er mikil hætta á, að þær megi sín lítils. Þær koma meira að segja ekki að notum, nema þær hafi þann bakhjarl, sem enginn þorir að bjóða byrginn. Samband vestrænna ríkja, Bandaríkjanna og breska samveldisins gæti orðið vísirinn að slíkum bakhjarli. Það samband verður að hafa yfirtökin og eflast að styrk, uns allur heimurinn hefur þroskast að marki heilbrigðrar, friðsamlegrar einingar.

Árið 1945 dáðum við Rússa mjög, og það vakti undrun okkar, er við urðum þess ekki varir, að þeir bæru sama hug til okkar. Ekkert getur bætt sambúðina eins og nú standa sakir, nema það ráð eitt að koma upp svo öflugum her, að Rússar taki að efast um, að þeirra verði sigurinn.

Það er skoðun mín, að Vesturveldin ráði yfir þessum tækjum, sem meiður alheimsríkisins mætti af vaxa. Vitanlega eru þeir menn til, sem segja, að alheimsríkis-hugsjónin geti orðið og yrði sennilega harðstjórn í framkvæmd. Þeir segja, að það mundi hafa í för með sér kúgun og undirokun hinna máttarminni. Að vissu leyti má þetta til sanns vegar færa. Það getur auðvitað átt sér stað, að það leiði til nokkurs misréttis, þegar annar aðilinn er sterkur og völdugur, en hinn ekki. Það er að mestu leyti komið undir þeim, sem valdið hefur. Ég skelfist, þegar mér verður hugsað til þess, hvílkri kúgun og harðstjórn mundi verða beitt, ef Rússar væru sá aðilinn, sem valdið hefði. En ég geri aðeins ráð fyrir hervaldi, sem lyti ákvörðunum, sem teknar yrðu af frjálsum sambandsþjóðum. Í Bandaríkjunum til dæmis hefur aldrei verið uppi nein heimsvaldastefna, og mjög lítil hætta mundi vera á því, að það þjóða-samband, sem þau væru þátttakendur í, beitti aðra kúgun, — einkum þegar þess

er gætt, að sambandið mundi eiga mikið undir því, að það næði virðingu og trausti þeirra þjóða, sem ekki væru þegar þátttakendur í sambandinu.

Að þessu undanskildu eigum við ekki völ á öðrum skoðanakerfum en þeim, sem í framkvæmdinni mundu verða enn óréttlátari. Ekki er heldur með réttu hægt að kenna okkur um það öngþveiti, sem nú er í heiminum. Marxistar slá því föstu í kennisetningum sínum, að fjandskapur hljóta að ríkja með kommúnískum ríkjum og auðvaldsríkjum, og marxistar eru löngum trúir kenningum trúarhöfundar síns. Öttinn við ofurefli liðs megnar einn að kveða niður slíkt trúarofstæki.

Nauðsyn mundi bera til að hefja sem fyrst enduruppeldi Rússa. Blekkingarnar og lygaáróðurinn, sem fram að þessu hefur mótað uppeldi þeirra, er þess eðlis, að skjótt mundi mega kveða niður áhrif hans. Rússum er til dæmis sagt, að Moskva sé eina borgin í heimi, þar sem neðanjarðarjárnbrautir þekkist. Þær séu ekki til í París, Lundúnum eða New York. Ef nokkrum menntuðum Rússum væri boðið í ferðalag um heiminn, mundu þeir komast að raun um, hvílíkt þvaður þetta og annað eins væri og segja það löndum sínum. Við gætum byrjað á skólunum. Það mætti senda nokkra góða rússneska stúdenta í erlenda háskóla. Þeim rússneskum hermönnum, sem teknir voru til fanga á styrjaldarárunum, hefur ekki verið leyft að leika lausum hala eftir heimkomuna, þar eð stjórnin óttast, að þeir kunni að segja öðrum frá því, er þeim kynntust í „auðvaldsríkjunum“. Að þrjátíu árum liðnum eða um það bil mundi enduruppeldinu vera lokið, ef vel tækist. Þrjátíu ár er stutt tímabil í þróunarsögu mannkynsins.

Sú siðvenja að miða hugsunina við þjóðir yrði að leggjast niður. Við verðum að læra að miða hugsun okkar við mennina. Það er heimskuleg fjarstæða að fórna hinni glæsilegu menningararfleifð mannsins á altari þjóðernisrembingisins. Viskan er eitt af því, sem við öðlumst smám saman. Það er ekki sannað mál, að við stöndum Forn-Grikkjum framar að visku. Við stöndum þeim framar að þekkingu, en um viskuna gegnir öðru máli. Fyrsta sporið til aukinnar visku er að miða hugsun sína við mannkynið. Ef við sjáum fram á það, að enn ein styrjöld sé óumflýjanleg, þá skulum við að minnsta kosti búa svo um hnútana, að sú styrjöld verði háð með það fyrir augum að binda endi á allar styrjaldir. Slíkt er nú auðveldara en nokkru sinni fyrr. Áður en næsta styrjöld hefst, er okkur framkvæmanlegt að hafa komið málunum í það horf, að heimsstyrjaldir séu úr sögunni. Gerið ykkur í hugarlund hvernig veröldin yrði, þegar bundinn væri endi á allar styrjaldir. Þá yrði líf manna ríkt og farsælt. Gerið ykkur í hugarlund, að menn fengu tækifæri til að beita öllum sínum kröftum til þess að auka á verðmæti lífsins. Ég trúi því, að við getum skapað okkur slíkan heim. Sé það ekki framkvæmanlegt nú, þá getum við miðað starf okkar og baráttu við það sem lokatakmark.

„Atomic Energy and the Problems of Europe,“ *The Nineteenth Century and After*, London, 145 (janúar 1949). *Alþýðublaðið* 15. maí 1949. Þýð. ók.

Hnignun vísindanna í Rússlandi

Það er engum vafa undirorpið, að rússneskir valdhafar munu, áður en langt um liður, hefja áróður í því skyni að þröngva eðlisfræðingum á valdasvæði ráðstjórnarinnar til þess að viðurkenna, að færustu menn í þeirri grein í Vesturálfu, eins og til dæmis þeir Einstein og Bohr, boði óraunhæfa villulærdóma, sem vísindamenn ráðstjórnarlýðveldisins hljóti að afneita. Þetta er að mínu áliti það, sem einkum gefur okkur vonir um sigur í kalda stríðinu, þar eð það sannar okkur ótvírætt, að ekki geti liðið á löngu, áður en Rússar taka fyrir alvöru að dragast aftur úr í vísindalegum herbúnaði. Það er með öllu óhugsandi, að vísindi geti blómgast, þegar að þeim er búið eins og raun ber vitni í Ráðstjórnarríkjunum. Frjáls hugsun á þar nú við ólíkt meiri örðugleika að etja heldur en þá, sem hömluðu henni á dögum strangtrúar og kirkjulegs ofstækis.

Falli Stalín ekki tónverk einhvers tónskáldsins vel í geð, þá verður listamaðurinn að biðjast auðmjúklegra afsökunar og heita að semja alþýðlegri verk framvegis. Þá setur og Stalín hverjum og einum ströng fyrirmæli um það, hverjar skoðanir honum beri að hafa á grískri heimspeki eða samtíðarbókmenntum. Stalín, „mesti vísindamaður og hugsuður vorra tíma“, þekkir einn allt og veit allt, og ef menn ætla sér þá dul að viðurkenna ekki fyrirmæli hans skilyrðislaust eða draga þau í efa, eiga þeir á hættu að sæta hinni hræðilegustu refsingu.

Það er aðeins rökrétt þróun mála, að allt einræði snúist vegna taumlausrar valdagræðgi fyrr eða síðar upp í brjálæði. Þeir, sem náttúrufræðilegar rannsóknir stunda, verða að hafa þolinmæði og auðmýkt í ríkum mæli til brunns að bera. Þeir verða að athuga hlutlaust og játa árangurinn af athugunum sínum, enda þótt svo fari, að árangurinn sé andstæður vonum þeirra og skoðunum eða beinlínis hnekki þeim. Slíkt sjónarmið mega einræðisherrarnir ekki vita. Þeir bera vald til að láta milljónir manna klappa hverri sérvisku þeirra lof í lófa, og hví skyldu vísindin ekki einnig lúta valdi þeirra? Vísindamönnunum ber að haga sér eins og leyniþjónustan, sem rannsakar hug fólksins, samkvæmt vilja og fyrirmælum einræðisherrans.

Slíkt andrúmsloft kyrkir vaxtarbrodd allra vísinda, og við megum vera þess fullvissir, að vísindalegu starfi í Ráðstjórnarríkjunum fari stórum hnignandi á næstunni. Afstaða valdhafanna í Ráðstjórnarríkjunum til vísinda og vísindamanna hlýtur því að vera hverjum þeim manni fagnaðarefni, sem gildir það einu, þótt hernaðarlegur máttur þeirra ríkja verði minni en Vesturveldanna.

Þegar valdhafarnir í Moskvu höfðu lagt á ráðin um það, hvernig beygja mætti bókmenntirnar, hljómlistina og heimspekina undir ok ríkislögreglunnar, þótti

þeim mál til þess komið að „línubinda“ vísindin. Þeir byrjuðu á líffræðinni og líffræðingunum. Deila hafði lengi um það staðið, hvort áunnir eiginleikar gætu orðið arfgengir. Lamarck, sem fylgdi stefnu Darwins, áleit, að svo gæti verið. Darwin neitaði því að vísu ekki, að áunnir eiginleikar gætu orðið arfgengir, en lagði samt meiri trúnað á arfgengi meðfæddra afbrigðiseiginda. Náttúrufræðingar og líffræðingar hafa og fram að þessu hallast að þeirri skoðun. Þeim kemur ekki til hugar, að hálsbeygingar gíraffans geti orðið til þess, að lengri verði hálsinn á afkvæmum hans, fremur en það, að börn mikils knattspyrnumanns verði einnig miklir knattspyrnumenn.

Að síðustu náði sú skoðun yfirhöndinni, að áunnir eiginleikar væru aldrei arfgengir, uns Lysenko hinn rússneski fullyrti hið gagnstæða. Eftir það samþykktu fjölmargir fundir og þing rússneskra vísindamanna, að úrskurður hans á þessu sviði væri óvæfengjanlegur, og gagnstæðar skoðanir vestrænna vísindamanna „borgaraleg villukenning“. Þegar þing rússneskra læknavísindamanna samþykkti kenningu Lysenkos 1948, notaði það tækifærið til þess að senda Stalín ávarp, þar sem það þakkaði honum öðrum fremur allan árangur vísindalegra rannsókna í landinu: „Með frábærri snilli hefur þú beint þróun vísindanna inn á farsæla braut, barátta þín við hlutdrægar ályktanir og óraunhæfar kenningar er leiðarljós okkar í daglegu starfi og ákvörðunum.“ Svo virðist, sem að minnsta kosti sumir þessara manna hafi ekki hneigst að ofstækiskreddunum, áður en þær voru í hefð teknar. En þeir þóttust sjá fyrir, hvað verða mundi, og lofuðu bót og betrun. „Við heitum þér því, ástsæli foringi, að snúa eins fljótt og okkur er unnt frá allri villu.“ Allsherjarþing landbúnaðarvísindamanna, sem háð var í júní 1948, gekk enn lengra í blekk- ingunum og hyltti Josíf Vissaríonevítsj Stalín sem „mesta vísindamann vorra tíma“.

Ég álit, að ekki sé hægt að fordæma rússneska vísindamenn fyrir villu sína. Játí þeir henni ekki, þá eru þeir sviptir öllum menntaheiðri og trúnaðarstöðum, sem þeir kunna að hafa áunnið sér. Og þó er aðeins hálsfögg sagan, því að þrjókist þeir þá enn við, bíða þeirra pyntingar og fangabúðir, auk þess sem ástvinir þeirra og börn eiga hið sama yfir höfði sér.

Það virðist liggja í augum uppi, að orsökina til þess, að arfgengiskenning Lysenkos er úrskurðuð óvæfengjanleg í Rússlandi, sé einkum sú, að hún veitir vonir um hraðari framför á sviði landbúnaðar en ella hefði mátt við búast. Íbúar Rússlands og Kanada eiga úr sama vanda að ráða um akuryrkju. Hann er að verða sér úti um þau afbrigði af korni, sem ræktanleg séu í köldustu hlutum þeirra landa. Erfðafræðingar vestrænna þjóða álíta, að korn geti náð þeim eiginleika fyrir vísindalega kynblöndun hæfustu afbrigða. Lysenko fullvissar hins vegar landa sína um það, að hann geti látið korntegundirnar hlíta boði sínu og banni, eins og þeir sjálfir hlíta boði og banni valdhafanna.

Í tilkynningu sinni til þingsins, sem þegar er að vikið, segir Lysenko á þessa leið frá árangri rannsókna sinna og tilrauna: „Með afskiptum mínum geta mennirnir þvingað hverja tegund plantna og dýra til þess að taka stökkbreytingum, og það

sem meira er um vert: mennirnir geta ráðið þeim stökkbreytingum og hagað þeim eftir geðþótta sínum.“ Blaðið *Pravda* ræddi um þá viðleitni ráðstjórnarþjóðanna að breyta náttúrunni „samkvæmt áætlun“.

Munurinn á fullyrðingu Lysenkos og skoðunum vestrænna vísindamanna á þessu sviði er aðeins stigbundinn. Allir vita, að fyrir mannlega viðleitni má breyta bæði plöntum og dýrum, en Lysenko fullyrðir, að framkvæma megi slíkar breytingar á miklu skemmri tíma en vestrænir líffræðingar telja mögulegt. Reynist hann hafa rétt fyrir sér, þá hlýtur rússnesk akuryrkja og landbúnaður að taka hraðri framför, og þá getur ekki liðið á löngu, uns Rússar framleiða korn í stórum stíl til útflutnings og sölu á heimsmarkaðnum. Reynist fullyrðing hans hins vegar röng, eins og allir vestrænir lífeðlisfræðingar telja, þá hlýtur þetta að fara á aðra lund. Svo virðist sem valdhöfum ráðstjórnarinnar hafi veist svo auðvelt að þvinga þegnana og undiroka, að þeir hafi nú ákveðið að fara eins að um náttúruna. En það mun reynast ördugt að hneppa náttúruna í fangabúðir og þrælkun, og við megum búast við því, að hún láti hið rússneska valdboð sem vind um eyru þjóta.

Valdhafar í Ráðstjórnarríkjunum hyggjast nú stíga enn stærra skref. Þeir hyggjast nú breyta eðlisfræðilegum kenningum eftir geðþótta sínum. Frá því að kjarnorkan fannst, hefur eðlisfræðin verið mjög ofarlega á baugi, og ráðstjórninni er það sár þyrnir í augum, að borgaralegir vísindamenn skyldu vinna þennan mikla sigur. Kommúnismi og þjóðernisofstæki eru samtvinnnaðir og snarir þættir í skapgerð valdhafanna í Ráðstjórnarríkjunum. Á stundum verður ekki úr því skorið, hvort þeir leggja fæð á vísindamanninn og kenningu hans, vegna þess að hann er þegn auðvaldsríkis, eða aðeins fyrir þá sök, að hann er ekki rússneskur. Rússneskir vísindamenn berjast eins og berserkir við það að sanna, að allir þeir sigrar, sem mestir hafa verið unnir á sviði vísindanna, eigi rætur sínar að rekja til rússneskra vísindamanna, sem auðvaldsríkin hafi neitað að viðurkenna. Samt sem áður verður þeirri staðreynd ekki haggð að svo stöddu, að Bandaríkjamenn, en ekki Rússar, gerðu fyrstu kjarnorkusprengruna. En það, sem ofstækissinnana rússnesku tekur sárast í því sambandi, er það, að kjarnorkufræðingarnir hafa raskað undirstöðum efnishyggjunnar gömlu. Kjarninn er margbrotin samstæða af elektrónum, neutrónum og positrónum, sem vara aðeins andartak, en um leið og þær líða undir lok, myndast aðrar eins einhvers staðar í kerfinu. Engri af þessum frumeindum verður fundinn afmarkaður staður í því kerfi.

Vladímír L. Lvov hefur nú hafið áróðurinn gegn andefnishyggjukenningum á sviði eðlisfræðinnar, og ef marka má það, sem áður hefur verið leikið, er fullvíst, að ekki verði sá áróður stundaður af minni ákefð heldur en sá líffræðilegi. Fyrir löngu lét Lenín sálugi sér um munn fara orð, sem gefa Lvov tilefni til að lofsyngja hann sem snilling og sjáanda í þessu máli. En leitt er það fyrir efnisdýrkendurna, að prófessor Niels Bohr skuli hafa hrist óþyrmilega stöðirnar undir trú þeirra, er hann uppgötvaði eðlislögmál kjarnans, enda sendir Lvov honum og þeim, er fylgja honum að málum, óspart tóninn. Hann kallar þá upphafsmenn og fylgjendur

hinnar borgaralegu Kaupmannahafnarkenningar í eðlisfræði, þar eð Niels Bohr bjó í Kaupmannahöfn, uns þýsku nasistarnir flæmdu hann brott þaðan. Þá, sem nefndri kenningu fylgja, kallar Lvov „fjandmenn efnishyggjunnar að stefnu til, og því eru kenningar þeirra á röngum rökum reistar“.

Þeim árangri, sem kjarnorkufræðingar Vesturlanda hafa náð, segir Lvov, að þeir hafi náð þrátt fyrir kenningar sínar, en ekki vegna þeirra. „Engir aðrir en vísindamenn Ráðstjórnarríkjanna, sem hafa hinn mikla sannleika díalektískrar efnishyggju að leiðarljósi, geta bjargað kenningunni um eðlislögmál efnisins úr því svaði, sem villuráfandi eðlisfræðingar annarra landa hafa hrundið henni í.“ Þessa yfirlýsingu mætti orða á þennan hátt: „Rússneskir eðlisfræðingar, gætið að ykkur í tíma!“

Vísindamenn njóta enn fyllsta frelsis með vestrænum þjóðum, og að sama skapi og kenningar þeirra ná þar meiri raunhæfum áhrifum og starf þeirra ber mikilsverðari árangur, herðir stjórn málaofstækið fjöturinn að starfsemi þeirra í ráðstjórnarlýðveldunum. Ég geri ekki ráð fyrir að hugsanafrelsi vísindamanna verði of hátt metið, — án þess er framför og þróun á sviði vísinda óhugsanleg.

Úr *Reader's Digest*, *Alþýðublaðið* 31. júlí 1949. Þýð. ók.

Er þriðja heimsstyrjöldin óumflýjanleg?

ALLT FRÁ ÞVÍ ÁRIÐ 1000, er menn bjuggust almennt við heimsendi, hefur ekki verið jafnalmennur kvíði um framtíð heimsins og um þessar mundir. Ég vildi gjarnan geta sagt, að allt benti til þess, að kvíðinn um framtíð heimsins reyndist jafnástæðulaus núna og hann reyndist árið 1000, en því miður get ég það ekki. En við skulum sleppa öllum spádómum í bili, af því að einkennakönnun (diagnosis) þarf að vera undanfari forsagnar (prognosis). Þess vegna skulum við byrja á því að reyna að gera okkur grein fyrir ástæðunum, er liggja til grundvallar hinu alvarlega ástandi í heiminum um þessar mundir. Ástæðurnar til heimsvandamála eru margar. Þær eru hagfræði-, stjórnmála- og hugsjónalegs eðlis. Sé sérstök áhersla lögð á þýðingu einnar eða annarrar af þessum þremur ástæðum á kostnað einnar eða tveggja þeirra, þá er vandamálið að ástæðulausu gert einfaldara en það raunverulega er.

Við skulum til að byrja með líta á hinar hagfræðilegu orsakir. Í heiminum eru ríkar þjóðir og fátækar þjóðir, og ríkir einstaklingar búa meðal fátækra þjóða, og fátækir einstaklingar búa meðal ríkra þjóða. Almennt talað taka ríku þjóðirnar og ríku einstaklingarnir afstöðu með Bandaríkjunum, en fátækar þjóðir og fátækir einstaklingar taka afstöðu með Rússlandi. Af þessu leiðir, að Rússland hefur áhuga á, að heimurinn sé fátækur, en Bandaríkin hafa áhuga á að hann sé ríkur. Auðvitað leggja kommúnistarnir sérstaka áherslu á að prédika, að fátækt sú, sem þeir vilji stuðla að, sé aðeins stundarförn fyrir alheimshagsæld, en í augnablikinu sé auðsældin andstæðingur þeirra. Við sjáum því, ef okkur ætti með öllu að takast að uppræta misklíðina milli austurs og vesturs, að þá þyrfti að koma á nokkurn veginn efnahagslegu jafnvægi í heiminum. Hinn mikli efnamunur, sem er á Kína og Bandaríkjunum, hlýtur að vera þrándur í götu einlægrar vináttu milli þessara þjóða. Ein undantekning frá þessari reglu er sambúð Indverja og Breta, sem er góð núna, en þetta er að þakka afburða stjórnmálahæfileikum Nehrus og skilningi bresku stjórnarinnar á vandamáli Indlands.

Það er náð samband milli efna og kynflokkaþegra vandamála bæði í Asíu og Afríku. Á nítjándu öld átti hvíti maðurinn bæði auð og völd og naut mikils álits í Asíu og Afríku. Þetta gildir ekki lengur um Asíu, og það er vafasamt, hversu lengi það gildir um Afríku. Krafan um jafnrétti við hvíta manninn er sterkur þáttur í kommúnismanum þar eystra. Vesturlönd mæta þarna vandamáli, sem Rússland er laust við. Vesturlönd geta aðeins gefið nokkrum hluta heims jafnrétti í mynd frelsisins og sjálfstæðisins, en sjálfstæði frumstæðra þjóða leiðir oft af sér ringulreið og margvísleg uppþot fyrst í stað. Moskvumenn geta á hinn bóginn boðið það,

sem fyrirfram er álitid jafnrétti, enda þótt það sé í eðli sínu aðeins undirokun undir heimsvaldastefnu Rússlands. Þetta hefur að minnsta kosti þann kost, að það bægir ringulreið og uppþotum í burtu.

Stjórnmalalegu ástæðurnar eru raunverulega mjög líkar þrem fyrir vandamálum, sem sköpuðust, þegar Spánn, Frakkland og Þýskaland ætluðu að leggja undir sig heiminn. Hin eina stjórnmalalega nýjung er, að fyrrum var það Bretland, en nú Bandaríkin, sem hefur forustu um varnir gegn yfirganginum. Það voru fimmtu herdeildir starfandi í fyrri árekstrum, alveg eins og þær starfa um þessar mundir. Það voru til dæmis kapólskir menn í Englandi árið 1588, stjórnarbyltingarmenn árið 1793 og fasistar árið 1940. Reglan hefur verið sú sama í öllum fyrri árekstrum. En einstök þjóð hefur talið sig nógu sterka til þess að leggja undir sig heiminn, en bandalög þeirra þjóða, sem ekki hafa sætt sig við að tapa sjálfstæði sínu, hafa sigrað yfirgangsjóðina áður en yfir lauk. Í fyrri varnarbandalögnum hefur forustubjóðin náð miklum sigrum, en ekki sóst eftir alheimsyfírráðum. Það sama á við í dag. Kommúnistar og vinir þeirra víðs vegar um heim tala að vísu hátt um bandaríska heimsvaldastefnu, en í Bandaríkjunum er hvergi nærri því eins mikil eindrægni og í Rússlandi um að stofna alheimsveldi, sem stjórnað er frá einum og sama staðnum, og í Bandaríkjunum er hvergi nærri eins mikil andúð á öllum öðrum stjórnarstefnum en þeim, sem fylgt er í Washington, og sú andúð, sem er í Rússlandi á öllum öðrum stjórnastefnum en þeim, sem fylgt er í Moskvu.

Hugsjónalegu ástæðurnar fyrir núverandi vandamálum í heiminum eru að einu leyti mjög mikilvægar, en að öðru leyti hreinustu loftbólur. Í hvert skipti, sem forsvar ákveðinnar hugsjónar er tengd afsökunum fyrir yfirgangi valdrásmanna, drukknar hugsjónin í valdastreitu milli þeirra, sem stjórna hreyfingunni. Hugsjónin heldur að vísu áfram að vera til, en er notuð til þess eins að afla yfirgangsstefnunni fylgjenda meðal almennings. Á sextándu öld var hugsjón kapólskunnar tengd heimsveldis-stefnu Spánverja, en mótmælendahugsjónin tengd ránum og vígaferlum. Komu Napóleons til Ítalíu og Vestur-Þýskalands var fagnað mjög mikið á sínum tíma, vegna þess að hann var talinn bera uppi hugsjónir byltingarinnar. En það kom annað hljóð í strokkinn, er Napóleon setti bræður sína til valda og kallaði íbúana til herþjónustu í franska hernum. Þá var augljóst, að valdastreitan hafði skotið hugsjónunum um frelsi, jafnrétti og bræðralag ref fyrir rass. Og þannig er það einnig um þessar mundir í hinum kommúníska heimi: Valdastreitan ræður gerðum forvígismannanna, hugsjónirnar eru aðeins notaðar til þess að hæna almenning til fylgis við yfirganginn.

Ætlun mín er samt ekki sú að halda því fram, að það sé ekkert nýtt í sögu núverandi vandamála, að sagan sé að endurtaka sig á sama hátt og áður. Öðru nær: Það er mjög margt nýtt í núverandi misklíð. Það fyrsta, sem nýtt er, er að komm-

únisminn er róttækari og ísmeygilegri en hugsjónir fyrri heimsveldisstefna. Hin reikula þrætubók eða díalektík Karls Marx hefur haft ekki ósvipuð áhrif á einstöku menntamenn og kenningar Páls postula höfðu á heilagan Ágústínus á sínum tíma. Kenningar Marx hafa líka tvöfaldan áróðursþunga, vegna þess að þær skírskota að nafninu til til skynseminnar, en í raun og veru skírskota þær til tilfinninganna. Þær bjóða hinum óánægða, hvar sem hann er, uppreist og von um hefnd á andstæðingum sínum, ímynduðum eða raunverulegum. Þær bjóða hverjum þeim, sem verður að þola ójöfnuð eða hvers konar ranglæti, vonir um bætur, af því að á sinn dulræna hátt þykjast þær hafa fundið hinar raunverulegu rætur óréttlætisins í heiminum.

Annað nýtt sögufyrirbæri í þessu sambandi er hin undarlega fullkomna skipulagning á starfsemi kommúnista. Kristmunkar voru að vísu eins vel skipulagðir á sínum tíma, og öll vitum við, hverju þeir áorkuðu fyrir andsiðbótina. En kristmunkar voru fáir. Auk þess voru fjölmargir kaþólskir menn utan kristmunkareglunnar hvergi nærri eins vel skipulagðir, og sumir þeirra voru beinlínis andstæðir starfsemi kristmunka: Í þá daga var ekki eins auðvelt og nú að þurrka út alla „trotskista“. Það er að vísu rétt, að hin einstaklega sterka skipulagning kommúnismans er farin að sýna sprungur hér og þar. Tító braust undan aga alþjóðakommúnismans; nokkrir breskir kommúnistar gátu ekki á sínum tíma varið griðasáttmála Hitlers og Stalíns; margir ítalskir kommúnistar hafa átt erfitt með að skilja, hvernig Karl Marx sannaði, að þeir ættu að láta kröfur sínar um Trieste niður falla. En satt er það, hingað til ber tiltölulega lítið á því, að hið járnharða skipulag sé að brotna niður. Hins vegar hlýtur sú spurning að vakna, hvort það verði eins sterkt framvegis og það hefur verið hingað til.

Þriðja nýjungin er sú, að nú eru aðeins tvö sterk stórveldi í heiminum.

Ög sú fjórða er eyðileggingarkraftur vopns þess, sem notað verður, ef „kalda stríðið“ verður „heitt stríð“.

Verður kalda stríðið heitt stríð? Ekki veit ég meira um þetta en hver og einn hugsandi blaðalesandi, sem vel fylgist með fréttum. En það eru eigi að síður nokkur atriði, sem ég vil benda á í þessu sambandi. Ég er þeirrar skoðunar, að það sé ógerningur að semja við valdhafana í Kreml. Þeir munu hefja stríð, hvenær sem þeir telja aðstæðurnar sigurvænlegar fyrir sig. „Spádómar kommúnismans“ segja, að raunverulegur friður komist ekki á í heiminum fyrr en kommúnisminn hafi sigrað. Þennan „spádóm“ kommúnismans halda þeir Stalín og allir hans fylgjendur enn í heiðri, enda þótt þeir hafi varpað ýmsum greinum og „spádómum“ kommúnismans fyrir borð. Við þetta bætist svo, að kommúnistar virðast almennt þeirrar skoðunar, að lýðræðisöflin í heiminum telji stríð óumflýjanlegt, og þess vegna sé ekkert mark takandi á friðarvilja þeim, sem kemur fram í daglegu tali okkar.

Á meðan slík trú er almennt útbreidd, virðist mér kjánalegt að gera sér miklar vonir um frið. En er þá engin von til þess, að stríði við Rússa verði afstýrt? Vonin felst fyrst og fremst í sem öflugastri hervæðingu Vesturveldanna, þannig, að þau verði

greinilega langtum hersterkari en Ráðstjórnarríkin, þangað til nýtt andrúmsloft skapast í alþjóðamálum. Og það eru ýmis atvik, sem geta orðið til þess að skapa nýtt andrúmsloft í alþjóðamálum á næstu tíu árum. Það er hugsanlegt, að deila komi upp um það, hver eigi að taka við af Stalín. Títóisminn getur breiðst út; ég er til dæmis sannfærður um það, að Kína mun ekki til lengdar sætta sig við að taka við fyrirskipunum frá Moskvu, svo framarlega sem Vesturveldin koma sæmilega fram við kínversku kommúnistana. Óánægja getur grafið um sig í Rússlandi; það er augljóst, að slík óánægja er þegar farin að gera vart við sig í Úkraínu. Með tímanum verða rússnesku embættismenn kommúnismans líka ef til vill latir, á sama hátt og embættismenn keisarans urðu latir á sínum tíma. Þá má og ganga út frá því sem gefnum hlut, að hið takmarkaða frelsi, sem vísindamenn Rússlands búa við, verði til þess að Ráðstjórnarríkin dragist aftur úr Bandaríkjunum í verkfræðilegu tilliti á næstu tíu árum. Af þessum ástæðum má telja líklegt, ef hægt verður að fyrirbyggja stríð í svo sem tíu ár, að þá þurfi ekki til styrjaldar að draga við Rússa.

Ég sagði áðan, að hernaðarstyrkur Vesturveldanna ráði úrslitum um það, hvort stríð brýst út eða ekki. Ég er enginn hersérfræðingur, og þess vegna er það ekki mitt hlutverk að segja fyrir um hernaðarlega möguleika. En sigur eða ósigur í stríði við Rússland kemur til með að velta á ýmsu öðru en herstyrk. Vestur-Evrópa er langtum andvígari kommúnisma nú en hún var fyrir fáum árum. Kemur þetta aðallega til af Marshall-aðstoðinni. Kína er tapað til Rússa, að minnska kosti fyrst um sinn, vegna þess að Vesturveldin studdu Chiang Kai-shek of lengi. Stefna Suður-Afríkustjórnar hefur fært Rússum í hendur mjög sterkt áróðursvopn. Palestína felur í sér óleysanlegt vandamál: Ef Bretland og Bandaríkin taka afstöðu með Gyðingum, taka Arabar að öllum líkindum afstöðu með Rússum. Ef þeir taka afstöðu með Aröbum, þá fá þeir Gyðinga um heim allan og í heimalöndum sínum á móti sér. Ef ekkert er gert, þá telja báðir aðilar að hinn njóti fríðinda, og alls konar illindi hljóta af.

Ég tel, að langtum meira megi áorka með fræðslu um þessi mál en hingað til hefur unnist. Það ætti að leggja áherslu á að skýra fyrir fólki hin stöðugt vaxandi yfirráð Rússa yfir þjóðunum innan járnaltjaldsins. Þá ætti og að leggja áherslu á að upplýsa fólk um hina slæmu efnahagsafkomu almennings í Ráðstjórnarríkjunum. Tító ætti að njóta fyllsta stuðnings Vesturveldanna, og Vesturveldin ættu að hafa vakandi auga á vísi að títóisma í Póllandi, Búlgaríu og Ungverjalandi og veita þeim mönnum, sem að slíku standa, fyllsta stuðning. Fjórða stefnumið Trumans (efna- og verkfræðileg aðstoð til handa þurfandi þjóðum) ætti að framkvæmast til fullnustu. Þá ætti líka að tryggja, að duglegir, djarfir og hugsjónaríkir ungir menn fengju skólun í lýðræðisríkjunum á sama hátt og ungir kommúnistar um heim allan fara til Moskvu til náms. Og við þurfum að leggja langtum ríkari áherslu á að láta það koma skýrt og greinilega fram, hvað það er, sem Vesturveldin vilja verja, en Rússar traðka á, og hverju fólkið mundi glata, ef Moskvumenn brytu undir sig

heiminn. Peningum til slíkra starfa mundi langtum betur varið en peningum til raunverulegs stríðs síðar meir.

En raunveruleg hervæðing mun, þegar til lengdar lætur gera út um það, hvort til stríðs kemur eða ekki. Ég get ekki verið sammála þeim mönnum, sem eru á móti framleiðslu vetnissprengjunnar. Hvers konar röksemdir fyrir hindrun á vopnaframleiðslu missa algjörlega þunga sinn, nema því aðeins að þeim sé beitt gegn algjörum friði, algjörri afvopnun, af því að það er ómögulegt að hugsa sér, að stríð geti verið þess virði að heyja það, nema því aðeins að það sé þess virði að vinna það með þeim vopnum, sem völ er á. Ég er líka þeirrar skoðunar, eins og ég hef þegar tekið fram, að aukinn herstyrkur Vesturveldanna verði til þess að draga úr stríðshættunni. Ég held, miðað við núverandi ástand í heiminum, að samkomulag um hindranir á framleiðslu atómvopna verði til ills eins, af því að hvor aðilinn fyrir sig mundi álíta að hinn sviki samninginn. Næsta styrjöld, ef til hennar kemur, verður stórkostlegasta eyðingin, sem mannkynið hefur orðið fyrir fram að þeim tíma. Mér sýnist, að aðeins ein ægilegri ógn stefni að mannkyninu, nefnilega sú, að valdhafarnir í Kreml nái heiminum undir sig. Til allrar hamingju eru aðferðirnar til þess að fyrirbyggja fyrri ógnina þær sömu og þær, sem nægja til að fyrirbyggja þá síðari: aðferðirnar felast í því að styrkja sem mest varnir þeirra þjóða, sem verja frelsið.

„Is a Third World War Inevitable?“ *World Horizon*, London, 1, 3. tbl. (mars 1950), 6.–9. bls. *Samvinnan*, 44. árg. 6. tbl., 1. júní 1950, 14.–15. og 19. bls. Þýð. ók.

Nokkrar athugasemdir við *Guðinn sem brást*

Á HINUM MYRKU dögum fyrri heimsstyrjaldarinnar birtist rússneska byltingin eins og skyndilegur, gullinn morgunroði á austurhimni. Bandalag vestrænu þjóðanna og harðstjórnar keisarans, er staðið hafði frá 1907, hafði hvílt þungt á samvisku allra framsækinnna og upplýstra mannvina. Nú virtist loksins sem metaskál sögunnar myndi sveigjast í vil hugsjóna okkar undan ægipunga Rússlands. Hið blindi og lygafulla hatur, sem afturhaldið sýndi Rússlandi þá, gerði það auðvelt að úrskurða hverja gagnrýni sem hreinan áróður. Þegar mér var það ljóst 1920, að markmið og leiðir ráðstjórnarinnar samrýmdust ekki skoðunum mínum í stjórnmálum, var ég fordæmdur af vinstri sinnuðum vinum mínum sem níðingur. En smám saman hefur þeim, sem hafnað hafa kommúnismanum, fjölgað.

Í hinni stórfróðlegu og merku bók *Guðinn sem brást* hafa sex mikilsverðustu „trúvillingarnir“, Arthur Koestler, Ignazio Silone, Richard Wright, André Gide, Louis Fischer og Stephen Spender, skýrt frá ástæðunum, en sönnunarkraft þeirra, enda þótt þær séu frábrugðnar innbyrðis, gæti enginn dregið í efa annar en blindur kenningatrúarmaður. Í öllum þessum tilvikum urðu vonbrigðin í réttu hlutfalli við einlægni og dýpt hinnar upprunalegu trúar. Maður ætti að reyna að ímynda sér Jóhannes skírara fluttan fyrir kraftaverk til hirðar Alexanders páfa sjötta og hugsa sér, að hann hefði orðið að vera vitni að launmordunum við þá hirð og sjá, hvernig páfinn — í nafni frelsarans, sem Jóhannes boðaði — eggja son sinn Cesare Borgia til hinna hryllilegustu glæpa. Svipaðar andlegar þjáningar hafa þessir sex höfundar liðið síðustu þrjátíu ár. Auðvitað brutu vonir þeirra í bág við alla skynsemi, því að hvorki Lenín eða Marx gátu flutt boðskap, sem stuðlaði verulega að farsæld mannkyns. Það er ekki hægt að uppskera þrúgur og þistla á sama akri, og rit Marx og Leníns hafa vissulega að geyma fleiri þyrna en sæt aldin.

Þó verður að telja þeim viðkvæmu mönnum, sem grimmd og óréttlæti hins sterka hryggir, það til ágætis, að þeir fylltust eldlegri hrifningu yfir öllum, sem kváðust vinna málstað hinna kúguðu og fullyrtu, að kerfi þeirra myndi í eitt skipti fyrir öll útrýma úr heiminum öllum þeim óþörfu þjáningum, sem mennirnir valda hver öðrum. Silone segir um þetta:

Það var fullkomlega sannfærandi að sjá hrifningu rússneskrar æsku á þessum fyrstu árum sköpunar hins nýja heims, sem við vonuðum allir, að mundi verða mannúðlegri en hinn gamli. En hve beisk voru ekki vonbrigðin, þegar árin liðu fram og hin nýja stjórn festist í sessi, efnahagskerfi hennar byrjaði að taka á sig mynd og hernaðarárásunum utan frá var hætt, — vonbrigðin af

að sjá ekki bóla á hinu fyrirheitna lýðræðisfyrirkomulagi, en verða þess hins vegar var, að einræðið varð enn harðsvíraðra en áður.

Þó staðfestir Silone að lokum óbilandi trú sína á sósíalísmannum við lýðræðisleg skilyrði. Fyrstu árin kom gagnrýnin gegn ráðstjórnarkerfinu nær eingöngu frá menntuðum andstæðingum sósíalísmans. En verulega lærdómsrík varð hún fyrst seinna, þegar sósíalistar bættust einnig í raðir þeirra, sem höfðu séð, að árangurinn í Rússlandi samsvaraði engan veginn því, sem þeir voru reiðubúnir að berjast fyrir. Sósíalísminn hafði þegar frá upphafi mörg ákveðin markmið: meiri jöfnuð manna á meðal, sterkari áhrif vinnuþega á launakjörin, takmörkun allrar óabyrgrar valdbeitingar og að lokum — bæði sem árangur og keppikefli — gífurlega aukningu almennrar velmegunar. Til þess að ná þessu marki taldi sósíalísminn sig tilneyddan að grípa til ýmissa ráða, sem yrðu sársaukafull fyrir hina efnuðu og hlytu því að skapa ótta í fyrstu og síðan andstöðu. Þessi mótspyrna olli vaxandi gremju og stétta-baráttu, og að lokum hafði hatrið orðið sterkara hjá mörgum en hinar mannúðlegu hugsjónir, sem byltingarskoðanir þeirra byggðust á. Marx hafði fagnað baráttu og hatri. Þess vegna gildi það nú, bæði tilfinningalega og skynsemislega, ekki fyrst og fremst heill verkamannanna, heldur ófarir atvinnurekendanna. Núverandi ráðstjórnarkerfi er ekkert annað heldur en hin marxíska mannfyrirlitning, sem brotist hefur út.

Hinar ólíku einstaklingsbundnu ástæður, sem þessir sex rithöfundar hafa haft til að segja skilið við kommúnismann, eru mjög athyglisverðar. Koestler varð í tilneyddu aðgerðarleysi í spænsku fangelsi Franco-sinna skyndilega ljóst gildi einstaklingsins. Þegar Silone var beðinn um að samþykkja hina opinberu fordæmingu á skjali, sem Trotskíj hafði samið, og hann bað um að mega að minnsta kosti sjá fyrst viðkomandi skjal, var honum svarað því, að flokksaginn krefðist þess af honum, að hann fordæmdi það ólesið. Þótt Richard Wright væri flokksbundinn, vildi hann halda áfram að vera rithöfundur og sætti svo mikilli tortryggni hinna bandarísku félaga sinna gagnvart menntamönnum, að þeir sáu sig tilneydda að kæra hann sem svikara. André Gide sveið umfram allt hin trúarlega dýrkun á Stalín og skorturinn á andlegu og listrænu frelsi. Louis Fischer kvaddi eftir langan efa vegna griðasáttmála Hitlers og Stalíns. Spender, sem aðeins var flokksmaður stuttan tíma, fékk mikla andúð á beinum aðferðum, sem kommúnistarnir beittu til þess að kúga aðra flokka meðal hinna spænsku konungssinna, en það flýtti reyndar einnig fyrir því, að Arthur Koestler braust undan flokksöfstækinu.

Sjálfur tel ég, að öll þessi atriði, hve réttmætt sem hvert og eitt getur verið, séu öllu fremur veikindamerki heldur en hinn eiginlegi kjarni sjúkdómsins. Hin dýpri orsök er að mínum dómi bölvun ofstækisins og hin fullkomlega vöntun á mannúðlegri tilhneigingu. Báðir þessir gallar í sameiningu, en annar er andlegs og hinn siðferðilegs eðlis, gefa einræðinu og hinum grimmúðlegu meðulum þess til að ná marki sínu blekkjandi réttlætingu. Þessir gallar, sem báðir fyrirfinnast þegar hjá

Lenín, hlutu óhjákvæmilega að leiða til síðari mistaka, ef ekki væri komið í veg fyrir þau fyrir einhver utanaðkomandi áhrif. Sá sem vel er að sér í sögu, þekkir mannlegt eðli og hefur á heimspekilegan hátt séð, hve rótfalskar kredubundnar skoðanir geta verið, gæti ekki hafa búið við annarri þróun en þeirri, sem varð. En þegar efinn og óvissan verða óþolandi, þegar eynd augnabliksins verður svo kvalafulld á að horfa, að menn af hreinum tilfinningaástæðum óska ómótstæðilega eftir skjótri lækningu, vilja þeir ekki lengur hlusta á varkár skynsemisrök, heldur grípa eftir boðskap, sem virðist lofa líkn. Á þennan hátt hefur trúin orðið til hjá bestu áhangendum kommúnismans.

Sagan hefur séð mörg dæmi um einræði kennisetninga og þróunarrás þeirra, sem eru ekki beint örvandi. Pýþagoras, sem um tíma gerðist stjórnandi Kroton og hvatti þegna sína stöðugt til þess að gefa sig að rúmfræði og forðast að borða baunir, var hinn fyrsti, sem valdi ráðgjafa sína einvörðungu eftir trúarjátningu þeirra. En íbúar borgarinnar urðu að lokum, — hvort sem það var vegna andúðar á rúmfræði eða ástar á baunum, — andvígir honum, og hann varð að flýja. Mikilvægara dæmi er miðaldakirkjan, sem gerði sér, þrátt fyrir það, að hún var reist á trú mannkærleikans, ákaft far um að afla trúarsetningum sínum gildis með jafnandstyggilegum hlutum og rannsóknaðréttinum. Hreintrúarveldi Cromwells var á margan hátt svipað kerfi Leníns. Frá því að hafa í byrjun hyllt frelsi og lýðræði lauk því með því að koma á fót hatursfullri hernaðarstjórn. Franska stjórnarbyltingin, sem í upphafi hvíldi á mannréttindum, framkallaði fyrst einn Robespierre og síðan einn Napóleon, en hvorugur sýndi nokkra sérstaka virðingu fyrir mannréttindum. Í öllum þessum tilvikum skapaðist hið illa af blindri trú á eitt allsherjarmedal, — svo blind trú og svo dásamlegt allsherjarmedal, að menn álitu hvert grimmdarverk leyfilegt í þágu takmarksins.

Í hverju þessara dæma, eins og í Rússlandi ráðstjórnarinnar, má finna sálfræðileg mistök. Valdið er ljúft. Það verkar eins og eitru, sem menn sækjast meira og meira í, eftir því sem þeir venjast því. Sá sem hefur tekið völdin í sínar hendur, þótt það hafi gerst í hinu göfugasta augnamiði, telur sér fljótt trú um, að það séu góðar ástæður til þess að sleppa þeim ekki aftur. Þetta gerist því fremur sem valdhafarnir álíta sig vera talsmenn gífurlega mikilvægs málstaðar. Þeir skoða því andstæðinga sína fávísa þverhöfða, og brátt kemur að því, að þeir hata þá. Þeir hugsa um það bil þannig: Hvaðan fær þetta vesæla fólk rétt til þess að vera í vegi fyrir Þúsundaráríkinu? Ef við neyðumst til að ofsækja það, þá er það að vísu mjög leitt, en þar sem heflað er, þar falla spænin. Smám saman verða þessir forvígismenn, eftir að þeir hafa komið á veldi fárra, leystir af hólmi í sérrettinda aðstöðu sinni af hversdagslegu fólki, sem ekki hefur neinn sérstakan áhuga á því að stofna Þúsundaráríkið. Þessir nýju menn álíta það helsta hlutverk sitt að halda fast í völdin, en þó ekki sem meðal til að skapa paradís á jörð. Og síðan verður það, sem eitt sinn var meðal, sjálfur tilgangurinn: hið upprunalega takmark hverfur í handraðann og er aðeins sótt þangað við hátíðleg tækifæri. Þetta er gömul saga, sem hverjum ætti að vera kunnug, en samt

hafa Lenín og aðdáendur hans látið undir höfuð leggjast að draga hina siðferðilegu ályktun af henni.

Auk þess eru heimspekileg mistök með í leiknum. Í hinni löngu sögu mannlegrar flónsku má finna óteljandi kennisetningar, sem seinna reyndust vera rangar, en sem menn einu sinni trúðu svo fast, að þeir álitu sig hafa rétt til þess að ofsækja sérhvern, sem efaðist. Menn voru sannfærðir um, að fjölkynngi, kukl og svartigaldur væru framin, enda þótt slíkt væri brotlegt. Óteljandi fórnarlömb urðu að deyja kvalafullum dauðdaga, vegna þess að þau voru álitin sek um þessar syndir. Spænsk stúlka var lögð á kvalabekkin, vegna þess að hún hafði farið í hrein fót á laugardegi og auk þess látið þau orð falla, að hún gæti ekki þolað flesk. Það nægði til þess, að rannsóknarrétturinn taldi hana gyðing. Kvekarar voru ofsóttir, af því að þeir trúðu á nýja testamentið, og guðleysingar, af því að þeir trúðu ekki á það. Allar þessar ómannlegu fjarstæður minnkuðu á 18. öld og hurfu í rauninni algerlega á 19. öld. En á okkar dögum hafa þær verið endurlífgaðar. Trúarsetningar hinnar rökrænu efnishyggju eru nákvæmlega eins furðulegar og þær, sem voru viðteknar í Konstantínópel á 6. öld (en eins og kunnugt er hlaut Jústíníanus keisari að dómi samtíðar sinnar að hafna í helvíti sem fylgismaður „aphthartocetisma“, því að hann trúði því, að líkami Krists væri óeyðandi). Og refsingin fyrir villutrú í Rússlandi nútímans er eins ströng og á nokkru öðru ofsóknartímabili. Og allt þetta — ó, hámark mótsagnanna! — í nafni „vísindalegs sósíalisma“.

Oft er rökrætt á þennan hátt: Við verðum að breyta eftir sannfæringu okkar. Ágætt, en hvernig eigum við að breyta, ef sannfæringar okkar eru vafa undirorpnar? Við þessu eru tvö svör. Í fyrsta lagi eru til mörg stig af óvissu, og vafinn er í mörgum tilvikum sama og núll. Í öðru lagi valda sumar gjörðir litlum skaða, enda þótt sú sannfæring, sem á bak við þær liggur, sé röng, þar sem aftur á móti aðrar valda miklu tjóni, ef viðkomandi sannfæring er ekki alveg rétt. Þegar einhver er tekinn af lífi eða brenndur á báli, vegna þess að hann er ekki sammála yfirvöldunum í einhverju smáatriði í kenningum, þá á sér eingöngu ranglæti stað, ef til vill með þeim fyrirvara, að yfirvöldin hafa að sínum dómi ekki aðeins á réttu að standa, heldur eru þau einnig skyldug að álíta, að mistök viðkomandi í þessu efni gætu haft örlagaríkar afleiðingar. En ef einhver tekur sér regnhlíf, af því að hann heldur, að það muni rigna, en síðan reynist veðrið gott áfram, þá er enginn meiri háttar skaði orðinn. Hin kommúníska kenning um einræðið er, að lokasigurinn sé öruggur, — svo öruggur að hann réttlæti að minnsta kosti í eina kynslóð fátækt, þrældóm, hatur, innbyrðis kærur, þvingunarvinnu, kúgun allrar frjálsrar hugsunar og alþjóðlega þverúðsku gagnvart öllum ríkjum, sem hafa annað stjórnað. Ég held ekki, að í sviði mannlegra kenninga sé nokkur tilgáta svo sennileg. Og skyldi einhver vera það, þá er það að minnsta kosti ekki hin stalínska trú.

Þessum grundvallarmistökum á hinu sögulega, sálfræðilega og heimspekilega sviði hljóta að fylgja með ófrávikjanlegum rökum allir hinir fráhrindandi hlutir kommúnismans. Árið 1918 var meiri hluti rússneska lögbingsins andbolsévískur og

Þess vegna leystu bolsévíkar það upp í trausti þess, að þeir hefðu á réttu að standa. Þeir sáu sig nú nauðbeygða að stjórna með hreinu valdboði. Og þar sem vald þeirra skorti lagalegan grundvöll, urðu þeir að banna alla aðra stjórnámálaflokka. Ef minni hluti hefur hrífsað völdin í sínar hendur, verður hann að geta treyst á lögregluna. Af ótta við samsæri skapast lögregluharðstjórn. Þessi harðstjórn hefur svo óánægju í för með sér og óánægjan eykur síðan óttann við samsæri. Þessi ógæfulega hringrás gerir hring þeirra, sem völdin hafa, stöðugt þrengri og eykur hluta þeirra manna í völdunum, sem ráða yfir lögreglunni. Fyrir eða síðar finnur lögreglan upp samsæri í þeim tilgangi að treysta völd sín eða lætur leigða menn stofna til þeirra. Að lokum tortryggja allir alla: börn ljóstra upp um foreldra sína, eigin konur um menn sína. Enginn veit, hvort röðin komi ekki að honum á morgun, hjá aftökusveitinni í leynifangelsinu eða til hins hæga dauða þvingunarvinnunnar á heimskautasvæðunum. Þannig lítur sá veruleiki út, sem framkallast úr hinni ofstækisfullu trú, að maður hafi fundið leiðina til hinnar jarðnesku paradísar.

Í fyrstu gerðu kommúnistarnir, án þess að sleppa völdunum úr hendi sér, að minnsta kosti tilraun til að koma á efnalegu jafnrétti, sem ávallt var eitt af hinum yfirlýstu markmiðum sósíalísmans. Fyrsta kynslóðin, sem vegna sannfæringar sinnar hafði orðið að þola útlegð og ofsóknir, lifði áfram sparlega og nægjusöm. En eins og hver sem er hefði getað séð fram á, breyttist þetta allt, þegar kommúnisminn varð óvæfengjanlega leiðin til persónulegs framdráttar og lokkaði til sín hina metorðagjörnu. Því að til hvers væru völd án raunhæfs hagnaðar? Síðan var hinn efnalegi ójöfnuður innleiddur markvisst að nýju, og hann er um þessar mundir eftir þeim upplýsingum, sem til eru, meiri í Rússlandi en í nokkru öðru landi í heimi. Verkalýðsfélögin eru einn hluti ríkisbáknsins. Óánægðan verkamann er hægt að senda á vinnustöðvar eða svipta hann skömmunarkorti sínu. Hinn hreini öreigi er vanmáttugri en hann var í Englandi á svartasta tíma iðnbyltingarinnar. Meðferðin á landbúnaðarverkamönnunum í Englandi, eins og henni er lýst í bók Hammonds, *Sveitaborpsverkamanninum*, var vissulega hræðileg. En það er ekki hægt að nefna hana í sömu andránni og hina markvissu geryðingu eða brottflutning milljóna bænda, sem Stalín hefur á samvisku sinni. Líf Olivers Twists á vinnustofnuninni var eflaust ekkert sældarbrauð. En borið saman við tilveru flökkubarnanna í *Nýrri siðmenningu* eftir Webb-hjónin var það eins og í Paradís.

Lestur þessarar bókar hefur fært mér heim nýja staðfestingu á því, að tveir hlutir eru öfugsnúnir í kommúnismanum: einn mikilvægasti hluti kenningar hans og staðreynd, sem að meira eða minna leyti er tilviljun, innan ramma hinnar sögulegu þróunar hans. Hin fræðilegu mistök eru sprottin af alröngu mati á göllum auðvaldsskipulagsins, sem í rauninni hvíla á hinni stjórnámálalegu valdaskiptingu og ekki, eins og Marx hélt, eingöngu á hinni efnalegu valdaskiptingu. Marx, sem aðeins vildi viðurkenna hin efnalegu völd sem staðreynd, taldi, að valdavandamálið myndi missa allt gildi almennt, ef hin efnalegu yfirráð væru afnumin. Honum sást yfir, sem skiljanlegt var á hans tíma, mismuninn á eignarrétti og stjórn fyrirtækis,

sem hefur ekki aðeins gildi fyrir iðnaðarfyrtækin, heldur einnig fyrir ríkið sem heild. Ef ríkinu er ekki í reyndinni stjórnað lýðræðislega, eykur aðeins samsöfnun hins efnalega valds í hendur þess ójöfnuð íbúanna í stað þess að draga úr honum.

Hitt atriðið er, að kommúnisminn á ekki rætur sínar að rekja til neins ákveðins flokks, heldur í félagsskap samsærismanna. Í Rússlandi keisaranna lifðu allar byltingarhreyfingar ólöglega og þjáðust þess vegna sífellt af tortrygginni um það, að hver sem væri af félögunum gæti verið njósnari eða undirróðursmaður. Þetta andrúmsloft leynibriggs, tortryggni og öryggisleysis varð frá upphafi lífsandi hreyfingarinnar og hefur verið það allt fram á þennan dag, einnig meðal kommúnista í Vesturálfu. Það hindrar hverja tilraun að ræða við kommúnismann. Komi einhvern tíma til þriðju heims styrjaldarinnar, þá yrði þetta orsök.

„Ég gekk út á myrkar götur Chicago-borgar og hélt heimleiðis í kuldinum. Ég var daufur í dálkinn. Ég sagði á ný við sjálfan mig, að ég yrði að læra að standa einn og óstuddur.“ Þessi orð úr frásögn Richards Wrights lýsa andanum í öllum greinunum í bókinni. Hver þessara manna hefur orðið fyrir sárum vonbrigðum, eftir að þeir héldu sig hafa fundið von og yl hins mannlega samfélags í kommúnismanum. Í stað frelsis fundu þeir harðstjórn, í stað jafnréttis sérrettindi allra tegunda, í stað bræðralags hatur og tortryggni. Hinn persónulegi harmleikur í þessum vonbrigðum hefur næstum enn dýpri áhrif en hinn stórkostlegi, ópersónulegi harmleikur í falli kommúnismans.

„Came the Revolution ...“, *The Saturday Review of Literature*, 33 (25. mars 1950), 9.–10. og 36.–37. bls. *Lesbók Morgunblaðsins* 3. desember 1950. Þýð. ók.

Einræðið felur í sér dauða sinn

UNDANFARIN SEX ÁR eða frá árinu 1945 hefur Rússum orðið mjög ágegnat á mörgum sviðum, og sumt fólk, sem ekki getur talist langmínnugt, hefur ímyndað sér, að þessi velgengni þeirra hljóti að lokum að leiða til úrslitasigurs. Velgengni Rússa er ekki furðulegri en frami Hitlers árin 1933–1940. Hitler brást bogalistin, eins og hver skynsamur maður gat sagt sér sjálfur. Rússum mun einnig mistakast af svipuðum ástæðum.

Frá því á sextándu öld hefur það ávallt verið svo, að sérhver þjóð á meginlandi Evrópu, er taldi sig hafa nokkra möguleika á því, hefur farið út á þá braut að freista þess að brjóta undir sig heiminn. Fyrstir reyndu Spánverjar þetta. Ótal margt var þeim í hag. Í fyrstu áttu þeir alla Vesturálfu. Þeir áttu ótakmarkaðar birgðir gulls og silfurs, sem nota mátti til þess að kaupa sér málaliða, auk ráðherra óvinaríkjanna, eins og þá tíðkaðist. Samt mistókst þeim fyrirætlunin.

Frakkar, sem af trúarlegum orsökum hefðu átt að styðja þá, léku svipað hlutverk og Tító um þessar mundir. Hollendingar og Frakkar sigruðu þá með þrákelkni og atorkusemi. Að lokum settist frönsk konungsætt í veldisstól á Spáni, og Lúðvík XIV. gat sagt: „Þýreneafjöll eru ekki lengur til.“ Lúðvík XIV. dró samt ekki réttar ályktanir af þessum atburði. Ályktun sú, sem hann dró, var, að Frakkland væri sterkara en Spánn, en ekki, að ekkert eitt ríki gæti drottnað yfir heiminum. Hann tók strax að líkja eftir Spánverjum, og smám saman þokaði Frökkum í áttina til ófara og skelfingar. Sigrar Marlboroughs, Sjö ára ófriðurinn og Rússlandsför Napóleons veiktu Frakkland, sem hefur ekki frá árinu 1815 haft bolmagn til þess að drottna yfir Evrópu.

Samt drógu Þjóðverjar skakka ályktun, rangan lærdóm, alveg á sama hátt og Lúðvík XIV. Bæði Vilhjálmur keisari II. og Hitler tóku til við hið óvinnandi verk, sem komið hafði hertoganum af Alba og Napóleon á kné. Þeim fórst líkt og fyrirrennurunum í hégómlegum tilraunum, og þeir drógu lönd sín um válegan og blóðugan veg í glötun.

Það er hægt að skilgreina manninn sem skepnuna, sem vill ekki læra af reynslunni. Eftir að Spánn, Frakkland og Þýskaland höfðu varpað frá sér öryggi velmegunarinnar vegna draumsýnar, halda nú Rússar út á hina sömu braut, ef til vill af fáfræði, ef til vill í hroka sínum. Það er braut, sem ekki getur endað nema á einn veg fyrir þá, eins og hina, í lokaósigrí. Vera má, að einhver segi: „En að þessu sinni hafa þeir, sem keppa að heimsyfirræðum, öll tromp á hendinni.“ Það virtist vera svo í

hinum tilvikunum. En í sérhverju þeirra fæddi valdið af sér hroka, hrokinn gat af sér óánægju, og óánægjan fæddi að lokum af sér sigur þeirra afla, sem kusu frelsið.

Það má meira en vel vera, að Rússar gái nú að sér og ákveði að efla á friðsamlegan hátt hin feikilegu náttúruauðæfi, sem þeir hafa yfir að ráða. En ekki bendir margt til þess. Ár frá ári og með mánuði hverjum er útlitið fyrir þriðju heimsstyrjöldina æ uggvænlegra, og sá ótti magnast, að valdhafarnir í Moskvu muni fara að dæmi forvera sinna í Madrid, París og Berlín. Fari svo, hvaða gildar ástæður, ef tillit er ekki tekið til hins sögulega samanburðar, höfum við til þess að vænta sigurs til handa hinum vestrænu ríkjum?

Iðnaðargeta Bandaríkjanna og Bretaveldis er talsvert miklu meiri en Ráðstjórnarríkjanna. Munurinn er samt meira áberandi í tæknilegri kunnáttu og framar öllu í vísindum, sem að haldi kemur í nútíma styrjöld. Mörgum rennur kalt vatn milli skinns og hörunds við fregnir um kjarnorkusprengingar einhvers staðar í Rússlandi. Menn hafa heyrt sögur um framúrskarandi, þýska vísindamenn, sem Rússar hafa á valdi sínu, gagnteknir voninni um að geta nú leitt stund hefndarinnar yfir hina vestrænu óvini sína.

Ég held, að allt þetta sé ýkt. Hinir þýsku vísindamenn Hitlers reyndust engir afburðamenn, og er hinir sigursælu bandamenn fóru að skyggjast í verk þýskra kjarnorkufræðinga, gátu þeir trauðla trúað því, hve lélegir þeir voru. Hins vegar lýstu þýskir kjarnorkufræðingar, sem voru á valdi Bandaríkjamanna, er kjarnorkuárásin var gerð á Hiroshima, yfir því, að þetta gæti ekki staðist, á þeim forsendum, að hafi þýskum vísindum ekki tekist neitt slíkt, þá væri það óframkvæmanlegt meðal vísindamanna Bandaríkjanna.

Þá verður ekki með sanni sagt, að andrúmsloftið í Rússlandi sé heppilegt fyrir vísindalegar framfarir. Allir verða að trúa eða látastrúa trúa hverju því, sem vekur hrifningu Stalíns. Í erfðafræði, sem er mjög mikilvæg Rússum, því að á forsendum hennar mætti mjög auka landsvæði til hveitiræktar, hefur Stalín tekið upp á arma sér úrelta kenningu Lamarcks með aðstoð Samuels Butlers og Bernards Shaws. Vel má vera, að Salín muni taka upp einhverja jafnfráleita kenningu um kjarnorkuna og kjarnorkufræðingum, sem færir eru um nýjar upppfinningar, verði komið fyrir kattarnef. Mér þykir líklegt, að við getum vonað, að Rússar byrji á sviði vísinda og tækni á því að vera fimm árum á eftir Bandaríkjunum, en dragist smám saman aftur úr, eftir því sem hin dauða hönd einræðisins nær fastari tökum á þeim og áhrifanna gætir enn meira.

Rússland hefur yfir feikilegum náttúruauðæfum að ráða, en sum þeirra liggja háskasamlega við árás Bandamanna. Einkum gildir þetta um olíu. Líkur benda til, að unnt sé með kjarnorkusprengjum að hleypa olíulindum Rússa í bál og eyðileggja með því þetta mikilvæga efni til styrjaldarreksturs. Að vísu má vera, að Rússar svipti okkur þeim olíubirgðum, sem við fáum frá Austurlöndum nær. En ef takast mætti að fá bandaríska Rotary-menn til að leggja niður skemmtiferðir í bifreiðum, myndu olíubirgðir hins nýja heims nægja.

Rússar verða að fást við eitt ógnarafl eftir bestu getu, en það er þjóðernistilfinningin. Augljóst er, að við fyrsta tækifæri myndu Pólverjar, Tékkar og Ungverjar krefjast sjálfstæðis þegar í stað, eins og Júgóslavar hafa þegar gert. Ég efast um, að pólski herinn myndi berjast af meiri trygð fyrir hina rússnesku húsbændur sína nú en á dögum keisarans.

Þá þarf ekki að ætla, að þjóðernistilfinning sé bundin við Evrópu eingöngu. Trúir nokkur því, að Kína, hversu kommúnískt sem landið kann að vera, vilji beygja sig skilyrðislaust fyrir Moskvuvaldinu? Kínverjar eru stolt þjóð. Þeir hafa átt mikið heimsveldi, allt frá þeim tíma er Rómverjar börðust upp á líf og dauða við Karþagómenn. Þeir eru þolinmóðir, úrræðagóðir og þrekmiklir. Þeir börðust einir við Japani árum saman, meðan Bandaríkin útveguðu Japönum nægileg vélknúin farartæki. Þeir losuðu sig undan vestrænum yfirráðum, sem þeir urðu að þola frá árinu 1842, og mér þykir ólíklegt, að þeir láti sér lynda yfirráð Austur-Evrópumanna. Meðan Moskvumenn geta hjálpað þeim áleiðis á hagsmunasviði þeirra sjálfra, munu þeir standa þeim við hlið, en jafnskjótt og Moskvumenn heimta launin, vilja fá eitthvað fyrir snúð sinn, þá munu þeir gera menn steinhissa á vanþakklæti sínu, alveg á sama hátt og Austurríkismenn við annað tækifæri.

Það er aðeins vegna heimsku ákveðinna vestrænna stórvelda sem þjóðerniskennd Asíumanna, sem er sterkasta stjórn málaaflið í þeirri heimsálfu, hefur verið hrakin í arma Rússa, nema í eina tilvikinu, þar sem vestrænt heimsveldi hefur hegðað sér skynsamlega, á Indlandi. Ég vona, að hinn vestræni heimur læri að beita skynsamlegri aðferðum í skiptum sínum við Asíu, og ég held, að Rússar muni á hinn bóginn fara óskynsamlegar að. Jafnskjótt og Asíumönnum er ljóst, að Rússar nota kommúnismann sem nýja aðferð til framdráttar heimsvaldastefnu hins hvíta manns, munu þeir snúast gegn þeim. Og vegna þess að öllum harðstjórum hættir við hinu sama, held ég, að ekki líði á löngu, þar til Asíu lærist þetta.

Þá má einnig gera ráð fyrir hinni innri hrörnun hinnar kommúnísku trúar. Hún er til langframa þvingandi fyrir mannlegt eðli og járnaginn jafnóbærilegur og í ákveðnum munkareglum. Hún krefst af mönnum afneitunar á hinni einföldu öryggistilfinningu og rólegu lífi. Í stað þess er mönnum boðað fjarlægt mark, líkt og regnboginn, sem fjarlægist æ meira eftir því sem hinn þreytti ferðamaður heldur áfram göngu sinni.

Fyrir eða síðar, sér í lagi ef byrjunarvelgengni skapar óraunhæfa öryggistilfinningu, mun að því koma, að löngun í allsnægtir og þægindi mun sjúga þrótt úr þreyttum kommúnistum. Þeir munu segja: Hvers vegna ættum við ekki að njóta einhverrar þeirrar ánægju, sem átak okkar hefur gert mögulega? Hvers vegna ættum við í orði kveðnu að vinna fyrir framtíðina, meðan við erum í rauninni að vinna fyrir mennina í Kremli? Spillingin mun breiðast út. Kvennabúr munu sýnast fýsilegri en eftirlit með verksmiðjum. Sumir hvatvísir menn munu þrá meira athafnafrelsi en mögulegt er nú.

Þegar eru skopsögur teknar að grafa undan guðmóði kommúnistatrúarinnar. Skopblaðið *Krokodíl* í Moskvu flytur ýmsar skrýtlur, sem ætlaðar eru enskum meðreiðarsveinum kommúnista til að sýna, að einnig í Rússlandi séu til gleðistundir. Ein þeirra er um karl og konu, sem hlusta á næturgala. Konan segir: „Líkar þér söngur næturgalans?“ Hann svarar: „Ég get ekki svarað því, fyrr en ég veit, eftir hvern hann er.“ Þessi skrýtla sýnir, að meira skoðanafrelsi væri æskilegt.

Við vitum öll, að stjórn hinna helgu manna í Englandi leiddi til þess, að almennt fögnuðu menn Karli II., og við vitum, að við fall Robespierres varp öll þjóðin öndinni léttar að þurfa ekki lengur að játa dygðir lýðveldissinna. Bersýnilegt er, að sama tilfinning er í Rússlandi, og það er aðeins óttinn við lögregluna, sem kemur í veg fyrir útrás hennar. Rússar eru að reyna að þvinga mannlegar verur í óeðlilega umgjörð. Í þessu hafa þeir sýnt meiri leikni en nokkur annar ofstækisflokkur, en þetta er tilraun, sem hlýtur samt að mistakst. Hún mun mistakast, þegar velgengnin sýnist sem mest, ef ekki fyrr. Á því augnabliki, sem hún mistekst, mun hrjád mannkyn aftur höndla hamingjuna.

„Dictatorship Breeds Corruption,“ *Why Communism Must Fail*, London: The Batchworth Press, 1951. *Vísir* 25. september 1951. Þýð. ók. Grein þessi birtist einnig undir nafninu „Alræði og spilling“ í annarri þýð. í greinasafninu *Skapadægur kommúnismans*, sem Samband ungra sjálfstæðismanna gaf út 1955.

Hvers vegna ég er ekki kommúnisti

Í TENGLUM VIÐ sérhverja stjórnmálakenningu eru tvær spurningar, sem skylt er að bera fram: (1) Er hinn fræðilegi mergur hennar sannur? og (2) er framkvæmd kenninganna líkleg til að gera mennina hamingjusamari? Ég dreg enga dul á, að ég tel hinn fræðilega kjarna kommúnismans blekkingu, og ég tel að niðurstaðan um framkvæmd hans sé að auka skelfilega og óutreiknanlega vesöld og óhamingju í mannheimi.

Fræðapúllur kommúnismans eru að langmestu leyti reistar á kenningum Marx. En ég hef tvennt við Marx að athuga: Í fyrsta lagi var hann grautarhaus, og í öðru lagi eru fræði hans að langsamlega mestu leyti innblásin af hatri. Kenningin um gildisauka, sem talin er útskýra arðrán launþega, sem býr við kapítalískt skipulag, stendur á brauðfótum: innst inni er hún reist á kenningum Malthusar um þróun mannfjölda, enda þótt á yfirbörðinu afneiti Marx og lærisveinar hans Malthusi og öllu hans kerfi. Þá heimfærir Marx kenningar Ricardos um verðmæti upp á kaupgjald, en ekki upp á verð á verksmiðjугerðum hlutum. Og Marx er harla ánægður með árangurinn af þessari framsetningu, ekki vegna þess að hann sé í neinu samræmi við staðreyndir, heldur af því að hann er beinlínis reiknaður út til að vera svipa ofstækis og haturs í brjósti launþega. Kenning Marx um, að atburðir sögunnar hafi flotið af stéttastríði, er fljótfærnislegur og ósannur viðauki við heimssöguna, dreginn af nokkrum áberandi einkennum efnahagslífs í Bretlandi og Frakklandi fyrir hundrað árum. Sú skoðun Marx, að til sé einhver dularfullur kraftur, sem hann kallar díalektíska efnishyggju og valdi atburðum sögunnar utan og ofan við mannlegan vilja, er ekkert annað en þjóðsaga. Hins vegar hefðu fræðileg mistök Marx ekki verið svo afdrifarík, ef hann hefði ekki, eins og Tertúllíanus og Carlyle, verið haldinn þeirri áráttu að vilja sjá óvini sína festa upp án þess að hafa neinar áhyggjur af því, hvað yrði um vini sína, á meðan á því stóð.

Þannig var kenning Marx í sjálfu sér nógu slæm, en þó var hálfu verri sú umbreyting, sem varð á henni í meðförum þeirra Leníns og Stalíns. Marx hafði kennt, að koma mundi millitímabil að lokinni byltingu öreiganna og sigri þeirra í borgarastríði og á þessu millitímabili mundu öreigarnir svipta andstæðinga sína öllu stjórnmálavaldi. Þetta átti að vera alræðistímabil öreiganna.

Því má ekki gleyma, að Marx sá þetta fyrir sér svo, að sigur öreiganna mundi þá fyrst koma, er þeir væru orðnir stórfelldur meiri hluti þjóðfélagsins. Af því leiddi síðan samkvæmt skoðun Marx, að einræði öreiganna þyrfti ekki í sjálfu sér að vera andstætt lýðræðinu. Í Rússlandi voru öreigarnir aðeins lítill hluti þjóðarinnar 1917, flestir þeirra smábændur. Það var ákveðið að segja, að bolsévíkaflokkurinn væri

hinn stéttvísi hluti öreiganna og að nefnd úr hópi leiðtoga hans væri stéttvísasti hluti bolsévíkaflokksins. Þannig varð „alræði öreiganna“ að alræði dálítillar nefndar og síðan að alræði eins manns, Jósefs Stalíns. Og þessi eini stéttvísi öreigafulltrúi sendi milljónir smábenda út í hungurdaða og síðan milljónir annarra í þrælabúðir. Hann gekk svo langt að láta boð út ganga um, að erfðalögmálin skyldu héðan í frá vera öðru vísi en þau höfðu ætíð verið og það væri skylda hinna stéttvísu að tileinka sér tilskipanir ráðstjórnarinnar í þessum greinum, en hafna kenningum „afturhaldsprestsins“ Mendels. Það er mér gjörsamlega óskiljanlegt, hvernig það má vera, að manneskjur, sem eru í senn greindar og að því er virðist vel hugsandi, skuli geta fundið nokkuð til að dást að í þessum risavöxnu þrælabúðum Stalíns.

Ég hef alla tíð verið á öndverðri skoðun við Marx. Ég birti fyrstu gagnrýni mína á skrif hans árið 1896. En andstaða mín gegn kommúnisma nútímans stendur miklu dýpri rótum en andstaðan gegn Marx. Það eru svikin við lýðræðið, sem mér þykja verst. Minni hluti, sem reisir vald sitt á ríkis- og leynilögreglu, hlýtur eðlis málsins vegna að verða grimmur, kúgunargjarn og andvígur sannri upplýsingu. Hættan, sem er samfara ábyrgðarlausu valdi, var almennt viðurkennt á 18. og 19. öld, en þeir, sem eru blindaðir af ytri dýrð Rússaveldis, virðast hafa gleymt öllu, sem sár reynsla kenndi þjóðunum, meðan einveldi konunga var í algleymingi. Þessir gleymnu menn hafa horfið um öxl til myrkra tíma miðaldanna fullir af þeirri furðulegu sjálfsblekkingu, að þeir séu í fylkingarbrjósti framfaraflanna nú á dögum!

Nú eru að vísu nokkur merki þess, að rússneska stjórnin muni ef vil vill verða eitthvað frjálslyndari. En enda þótt slíkt sé hugsanlegt, er það engan veginn víst. Og á meðan óvissan er, verða allir þeir, sem ekki aðeins unna vísindum og listum, heldur vilja líka hafa til hnifs og skeiðar og lifa án ótta við, að börn þeirra kunni að svíkja þau í hendur leynilögreglu og í þrælabúðir, að standa gegn undirgefni af þessu tagi og berjast fyrir betra og frjálsara lífi, hver í sínu landi.

Til eru þeir, sem hafa verið undir kúgunarhæl kommúnismans og sjá enga aðra leið til að berjast gegn þessari ógæfu en heyja stríð. En þeim skjátlast herfilega. Eitt sinn hefði slík aðgerð verið að minnsta kosti hugsanleg, en nú er styrjöld óhugsandi í raun og veru, og kommúnisminn er nú svo voldugur orðinn, að enginn getur sagt fyrir, hvernig umhofs yrði eftir heimsstyrjöld. Og þó má ætla, að það, sem þá lifði, yrði ekki hótí skárna en kommúnismi samtímans.

Þessi spádómur hvílir ekki á neinni vissu um, hvor aðilinn — ef hann yrði þá nokkur — yrði sigursæll í orði kveðnu, heldur á gjöreyðingarmætti vetnis- og kóbaltsprengrunnar eða eyðingu af vísindalegum sóttkveikjuhernaði. Leiðin til að stríða við kommúnisma er ekki stríð í gamalli merkingu þess orðs. Það, sem til þarf, auk vopna til að verja Vesturlönd fyrir árás, er að minnka óánægjuna í mannheimi, einkum þar sem menn hafa minna að bíta og brenna en á Vesturlöndum. Í flestum löndum Asíu ríkir skelfileg fátækt, sem Vesturveldin ættu að bæta, eftir því sem í þeirra valdi stendur. Þar ríkir líka mikil beiskja og óvild, sem er sprottin af margra

alda herradæmi og nýlendukúgun Evrópuþjóða. Lækningin hér verður að vera sambland smekkvísrar umgengni og dramatískra tilkynninga um afnám síðustu leifa nýlendustefnu hvítra manna í Asíu. Kommúnisminn er stjórnmálastefna, sem er fædd af hatri, fátækt og baráttu. Útþensla kommúnismans verður heft með því að minnka landssvæðin, þar sem hatur og fátækt enn lifa.

„The Marxist Fraud,“ *News Chronicle* í London 26. mars 1956, pr. í *Portraits from Memory* sama ár (undir fyrirsögninni „Why I am Not a Communist“). *Tíminn* 14. apríl 1956 (undir fyrirsögninni „Kommúnismi sprettur úr jarðvegi haturs og fátækta“).

Skýringar

Hældist hann við ... 7. bls. Bertrand Russell, „Eminent Men I Have Known,“ pr. í *Unpopular Essays*, 1950.

Í einni ritgerð ... 8. bls. „Outline of Intellectual Rubbish,“ 1943, endurpr. í *Unpopular Essays*, 1950.

skrifaði Sigurður ... 8. bls. „Bertrand Russell,“ *Miklir menn*, Reykjavík 1938, 50. bls.

Þar hlýddi dr. Jóhannes ... 8. bls. „Maður er nefndur,“ sjónvarpsviðtal við Jóhannes Nordal 25. febrúar 2001.

Þýddri grein ... 8. bls. Hún var eftir William Gallacher, þingmann breska kommúnistaflokksins. Hann var góðkunningi íslenskra kommúnista og bar þeim leynileg fyriræli frá Komintern, Alþjóðasambandi kommúnista, þegar þeir fóru út af línunni og studdu ekki hverndarsamninginn við Bandaríkin sumarið 1941, en Stalín var mjög áfram um að efla Bandaríkin þá, því að Hitler hafði ráðist inn í ríki hans, eftir að þeir höfðu verið bandamenn í tvö ár og skipt með sér Evrópu, allt frá griðasáttmálanum sumarið 1939. Má lesa um það í *Íslenskum kommúnistum 1918–1998* eftir Hannes H. Gissurarson

Skylla og Karybdís ... 11. bls. Þær voru ófreskjur og urðu á vegi Ódysseifs á heimleið, eins og frá segir í *Ódysseifskviðu* Hómers, sem Sveinbjörn Egilsson sneri á íslensku. Þurfti Ódysseifur að sigla á milli þeirra, þar sem þær sátu hvor á sínum dranga, Skylla með tólf ólögulegar lappir og sex afarlanga hálsa, en á hverjum hálsi ógurlegan haus, en Karybdís á lægri dranganum að soga til sín vatn.

Þriðja alþjóðasambandsins, Kominterns ... 11. bls. Þriðja alþjóðasambandið var stofnað í Moskvu 1919 að frumkvæði rússneskra kommúnista og starfaði til 1943, þegar Stalín leysti það upp. Brynjólfur Bjarnason og Hendrik S. Ottósson sóttu 2. þing þess 1920, Ólafur Friðriksson 3. og 4. þingið 1921 og 1922, Brynjólfur Bjarnason 5. þingið 1924 og Einar Olgeirsson og Haukur S. Björnsson 6. þingið 1928. Kommúnistaflokkur Íslands, sem starfaði 1930–1938, var deild í Komintern, og sóttu Brynjólfur Bjarnason og Einar Olgeirsson 7. þing þess 1935. Alls voru 23 Íslendingar í leynilegum þjálfunarbúðum Kominterns 1929–1938. Fyrsta alþjóðasambandið höfðu þeir Karl Marx og Friðrik Engels stofnað 1864 (og lifði það til 1876), og annað alþjóðasambandið var alþjóðasamband jafnaðarmanna, sem stofnað var 1889, en leystist upp 1916. Arftakar alþjóðasambands jafnaðarmanna störfuðu síðan 1923–1940 og frá 1951. Alþýðuflokkurinn var í alþjóðasambandi jafnaðarmanna, en nú á Samfylkingin aðild að því.

Marx ... 11. bls. Þýski heimspekingurinn Karl Marx (1818–1883) skrifaði einnig um hagfræði og kenndi, að eigendur framleiðslutækjanna hirtu gildisauka af öreigum, en greiddu þeim aðeins það, sem þyrfti til að framleiða þá sjálfa, en það væri lágmarkskostnaður af framfærslu

þeirra. Öreigarnir hlytu að rísa upp gegn þessu arðráni og taka framleiðslutækin í sínar hendur. *Úrvalsrit* hans og samstarfsmanns hans, Friðriks Engels, komu út á íslensku 1968.

Lenín ... 11. bls. Rússneski lögfræðingurinn Vladímír Íljítsj Úljanov, sem kallaði sig Lenín (1870–1924), var leiðtogi þeirra rússnesku sósíalista, bolsévíka, sem vildu, að fámennur, samhentur hópur tæki völdin strax í vopnaðri byltingu og umskapaði síðan skipulagið eftir kenningum Marx. Rússneski keisarinn missti völdin í mars 1917, en bolsévíkar rændu völdum 7. nóvember sama ár, og Lenín þjóðnýtti þá öll framleiðslufyrirtæki, stofnaði leynilögreglu, Tsjekuna, og fangelsaði andstæðinga eða tók af lífi.

Ricardos ... 11. bls. Breski hagfræðingurinn David Ricardo (1772–1823) betrumbætti kenningu Adams Smiths um verkaskiptingu sem uppsprettu auðlegðar með kenningu sinni um hlutfallslegan ávinning: Það borgar sig fyrir þjóð að einbeita sér að því, sem hún gerir best, jafnvel þótt hún geri eitthvað annað betur en einhver önnur þjóð, og ætti hún að láta hina þjóðina um hitt. Ricardo setti einnig fram kenningu um rentu, sem myndast, þegar framboð vöru er fast, en eftirspurn breytileg. Dæmi um það er land í eigu einkaaðila. Marx tók hins vegar frá Ricardo þá kenningu, að gildi vöru væri í réttu hlutfalli við vinnuna, sem notuð hefði verið til að framleiða vöruna.

Malthusar ... 11. bls. Breski klerkurinn og hagfræðingurinn Thomas Robert Malthus (1766–1834) hafði áhyggjur af því, að fólki fjölgaði örar en náttúran réði við, og yrðu afleiðingarnar hungursneyðir og drepsoðttir. Fólksfjölgun lyti veldisvexti, en aukning framleiðslunnar væri oftast jafnskrefa (línuleg). Ályktun Marx af þessu var, að borgarastéttin, kapítalistarnir, stæði ætíð andspænis nægu framboði af vinnuafli og gæti knúið laun niður í lágmarksframfærslu.

Kepler ... 12. bls. Þýski stjörnufræðingurinn Johannes Kepler (1571–1630) reiknaði út gang himintungla.

Darwin ... 12. bls. Breski náttúrufræðingurinn Charles R. Darwin (1809–1882) er kunnastur fyrir þróunarkenningu sína: Tegundir hafi myndast við náttúruval. Dýr með lífvænlega eiginleika hafi haldið velli, en önnur dáið út. Hann safnaði gögnum þessu til stuðnings á siglingu um hnöttinn 1831–1836, sem faðir hans og aðrir ættingjar kostuðu. Bók hans um *Uppruna tegundanna* (Origin of Species) kom út 1859.

arðráni Engels ... 12. bls. Þýski iðjuhöldurinn Friedrich Engels (1820–1895) var af efnafólki kominn og aðstoðaði Karl Marx fjárhagslega. Hann starfaði hjá fyrirtæki föður síns í Manchester.

Cromwell ... 13. bls. Breski hermaðurinn Oliver Cromwell (1599–1658) var hreintrúarmaður (púríitani) og leiðtogi þingsins í stríðinu við Karl I. Englandskonung. Hann átti þátt í, að Karl konungur var hálshöggvinn 1549, og var einvaldur eftir það til dánardags. Konungssinnar náðu aftur völdum 1660, og settist þá Karl II. í hásætið.

Krímstríðið ... 17. bls. Krímstríðið skall á, þegar Tyrkjaveldi lýsti yfir stríði á hendur Rússaveldi haustið 1853, en Frakkland, Bretland og Sardinía veittu Tyrkjum lið, því að þessi lönd vildu ekki, að Rússar réðu öllu á Svartahafi. Stríðið var að mestu leyti háð á Krímskaga, og því lauk með ósigri Rússa 1856.

í Grikklandi ... 18. bls. Þegar breski herinn kom til Grikklands 1944, urðu hörð átök á milli liðs konungssinna og kommúnista. Þessir aðilar háðu borgarastríð 1946–1949. Kommúnistastjórnir Júgóslavíu, Albaníu og Búlgaríu studdu gríska kommúnista, en Bretar og Bandaríkjamenn konungssinna, sem sigruðu að lokum.

Stalín ... 19. bls. Josif Vissaríanovítsj, sem kallaði sig Stalín (1878–1953), var frá Georgíu í Kákasus. Hann var bolsévíki eins og Lenín og komst smám saman til æðstu valda í Kremlkastala árin eftir valdarán bolsévíka 7. nóvember 1917. Gerðist hann miskunnarlaus einræðisherra, sem sveltei milljónir bænda í Úkraínu til bana 1932–1933, þegar þeir tregðuðust við að afhenda ríkinu allar afurðir sínar. Einnig framkvæmdi hann reglulega „hreinsanir“ í kommúnistaflokknum, svo sem í Moskvuréttarhöldunum 1938. Milljónir manna sátu í þrælkunarbúðum hans. Íslenskir kommúnistar harðneituðu öllum óþægilegum staðreyndum um Stalín og ortu jafnvel um hann lofkvæði, og varð það þeim feikilegt áfall, þegar Níkíta Khrústsjov, leiðtogi kommúnistaflokks Ráðstjórnarríkjanna, viðurkenndi ýmis ódæði hans í leyniræðu 1956. Í erfðaskrá sinni, sem íslenskir kommúnistar kváðu falsaða, lýsti Lenín yfir miklum efasemdum um, að Stalín verði heppilegur eftirmaður sinn.

hertoginn af Alba ... 21. bls. Fernando Alvarez de Toledo (1507–1582), 3. hertogi af Alba, var herstjóri Spánarkonungs í Niðurlöndum og barði niður uppreisnir heimamanna af hörku.

Alþýðusambandsins, CIO, ... 21. bls. Congress of Industrial Organization var samband verkalýðsfélaga í Vesturheimi, sem starfaði frá 1935 til 1955, þegar það sameinaðist öðru sambandi verkalýðsfélaga, AFL, American Federation of Labour.

Cromwells ... 22. bls. Sjá athugasemd við 13. bls.

„vald spillir, og gerræðisvald gerspillir“ ... 22. bls. Þetta er óbein tilvitnun í fræg ummæli breska sagnfræðingsins Actons lávarðar í bréfi til biskupsins Mandells Creightons 1887: „Power tends to corrupt and absolute power corrupts absolutely.“

bræður Napóleons ... 22. bls. Napóleon I. keisari gerði Jósef, bróður sinn, að konungi Napolí-ríkis (tveggja Sikileyja) og síðar Spánar, Lúðvík að konungi Hollands og Jérôme að konungi Vestfoldar (Westphalen). Munnmæli herma, að Ketill Larsen leikari sé afkomandi Jósefs.

Robespierre ... 22 bls. Maximilien de Robespierre (1758–1794) var einn helsti leiðtogi frönsku stjórnarbyltingarmannanna, ákafur jakobíni, stjórnlyndur, hreinlífur og siðavandur. Hann sendi fjölda manns á höggstokkinn á tímabili ógnarstjórnarinnar (la terreur), en lauk þar sjálfur lífi sínu, þá er landar hans fengu nóg af ofríki hans.

Lilienthal ... 23. bls. David E. Lilienthal (1899–1981) var bandarískur lögfræðingur, handgenginn Franklin D. Roosevelt forseta. Hann samdi ásamt Dean Acheson, síðar utanríkisráðherra, skýrslu árið 1946, þar sem lagt var til, að Bandaríkin afsöluðu sér einokun á kjarnorkuvopnum.

Baruch ... 23. bls. Bernard Baruch (1870–1965) var bandarískur fjármálamaður og ráðgjafi forsetanna Woodrows Wilsons og Franklins D. Roosevelts. Hann var höfundar áætlunar um að eyða öllum kjarnorkuvopnum, en kveikjan að henni var skýrsla sú, sem kennd var við Lilienthal, sjá skýringar hér á undan.

tekst Rússum að gera kjarnorkusprengjur ... 25. bls. Kremlverjar sprengu fyrstu kjarnorkusprengju sína 29. ágúst 1949. Var hún plútonsprengja. Tókst þeim að smíða sprengjuna vegna njósnara, sem þeir áttu í röðum vísindamanna í Bandaríkjunum.

eina borgin í heimi, þar sem neðanjarðarjárnbrautir þekkist. ... 27. bls. Elsta neðanjarðarbrautir í heimi voru teknar í notkun í Lundúnum 1863. Neðanjarðarlestin í Moskvu var opnuð fyrir umferð 1935.

Einstein ... 29. bls. Þýsk-bandaríski eðlisfræðingurinn Albert Einstein (1879–1955) er einkum kunnur fyrir afstæðiskenningu sína, en vann mörg önnur vísindaafrek. Hann hlaut Nóbelsverðlaun í eðlisfræði 1921. Þeir Bertrand Russell voru góðir kunningjar. Einstein var af Gyðingaættum, eindreginn andstæðingur nasista, þjóðernisjafnaðarmanna, og átti frumkvæði að smíði kjarnorkusprengjunnar með bréfi til Franklins D. Roosevelt 1939. Eitt lærdómsrita Hins íslenska bókmenntafélags er eftir hann, *Afstæðiskenningin* (1970).

Bohr ... 29. bls. Danski eðlisfræðingurinn Niels Bohr (1885–1962) hlaut Nóbelsverðlaun í eðlisfræði 1922. Hann flýði í stríðinu til Svíþjóðar og tók þátt í Manhattan-áætluninni um smíði kjarnorkusprengju.

Lamarck ... 30. bls. Franski náttúrufræðingurinn Jean-Baptiste Lamarck (1744–1829) taldi, að áunnir eiginleikar gætu erfst að einhverju marki.

Darwin ... 30. bls. Sjá skýringu við 12. bls.

Lysenko ... 30. bls. Rússneski búfræðingurinn Trofim D. Lysenko (1898–1976) hélt því fram eins og Lamarck, að áunnir eiginleikar tegunda gætu erfst. Hann taldi, að plöntutegundir gætu starfað saman í stað þess að keppa um knöpp gæði. Stundaði hann rannsóknir á því, hvernig nytjaplöntur gætu gefið meira af sér, en þær rannsóknir báru takmarkaðan árangur. Stalín valdbauð hins vegar kenningar hans og sendi andstæðinga hans í röðum rússneskra líffræðinga í þrælkunarbúðir. Íslenskir kommúnistar vörðu Lysenko dyggilega, t. d. Óskar B. Bjarnason í *Tímariti Máls og menningar* 1950 og Halldór Kiljan Laxness í *MÍR*, tímariti Menningartengsla Íslands og Ráðstjórnarríkjanna, sama ár.

Vladímír L. Lvov ... 31. bls. Grein birtist 24. nóvember 1948 í rússneska tímaritinu *Literatúrnaia Gazeta* eftir blaðamanninn Vladímír Lvov, þar sem hann sakaði fjóra rússneska eðlisfræðinga um að fylgja „afturhaldssamri hughyggju“ Kaupmannahafnarskólans í eðlisfræði, en Niels Bohr var helsti leiðtogi þess skóla.

Nehrus ... 33. bls. Indverski stjórnmálamaðurinn Jawaharlal Nehru (1889–1964) var fyrsti forsætisráðherra Indlands, eftir að Bretland veittu því sjálfstæði 1947. Þegar Pakistan var um leið skilið frá Indlandi, er talið, að um ein milljón manna hafi týnt lífi í átökum og öngbveiti. Nehru virti lýðræði, en reyndi að hrinda í framkvæmd áætlunarbúskap með þeim afleiðingum, að hagvöxtur var mjög hægur á Indlandi á hinu langa valdaskeiði hans. Vestrænir menntamenn höfðu hins vegar dálæti á Nehru og minntust sjaldan á, að hann hóf smíði kjarnorkuvopna handa Indlandsher.

árið 1588 ... 34. bls. Þetta ár sendi Filippus II. Spánarkonungur flotann mikla, *Armada*, 130 skip alls, til að hrinda Elísabetu I. af stóli á Englandi, en hún hafði veitt uppreisnarmönnum í

spænsku Niðurlöndum stuðning og sent sjóræningjaskip gegn spænskum skipum í Karíbahafi. Flotanum mistókst ætlunarverk sitt, að sumu leyti vegna þess að hann beið lægri hlut í sjóorrustum, en einnig sökum veðurofsa.

stjórnarbyltingarmenn árið 1793 ... 34. bls. Stríð skall á milli franska lýðveldisins, sem stofnað hafði verið í stjórnarbyltingunni frönsku, og Bretlands 1793. Lauk því ekki fyrr en 1802.

fasistar árið 1940 ... 34. bls. Í Bretlandi starfaði fasistaflokkur undir forystu Sir Oswalds Mosleys (1896–1980), uns hann var bannaður 1940. Sir Oswald hafði verið þingmaður Íhaldsflokksins, síðan óháður og þá þingmaður Verkamannaflokksins, en stofnaði loks eigin flokk.

Páls postula ... 35. bls. Grikkinn Sál frá Tarsos var uppi á 1. öld e. Kr. Hann fékk vitrun í Damaskus, kallaði sig eftir það Pál og boðaði kristna trú í Litlu-Asíu og Evrópu. Talið er, að hann hafi verið tekinn af lífi í Róm árið 64. Páll postuli var höfundur fjórtán bréfa Nýja testamentisins, og hann er einn áhrifamesti kennismiður kirkjunnar. Magnús Jónsson guðfræðiprófessor (og ráðherra) skrifaði um hann mikla bók, *Páll postuli og frumkristnin um daga hans* (1928).

heilagan Ágústínus ... 35. bls. Rómverski guðfræðingurinn Ágústínus kirkjufaðir (354–430) var afkastamikill og áhrifamikill rithöfundur. Hann var biskup í Hippo. *Játningar* hans hafa komið út á íslensku (1962) í þýð. Sigurbjörns Einarssonar.

Kristmunkar ... 35. bls. Baskneskur aðalsmaður, heil. Ignatíus af Loyola (1491–1556), stofnaði reglu kristmunka eða jesúíta 1534, og skyldi hún snúa vörn kaþólsku kirkjunnar eftir gagnrýni Marteins Lúthers (1483–1546) í sókn. Reglan leggur mikla áherslu á lærdóm og rökfimi. Ævisaga Ignatíusar af Loyola hefur komið út (1991) eftir enskan reglubróður hans, Philip Caraman, í þýð. Kristínar R. Thorlaciusar.

Tító ... 35. bls. Josip Broz (1892–1980), sem nefndi sig Tító, var ættaður frá Króatíu, sem þá var undir stjórn Habsborgarættarinnar. Hann gerðist kommúnisti í hinu nýja landi Júgóslavíu, sem sett var saman úr Serbíu, Króatíu, Slóveníu og fleiri löndum, og hlaut byltingarþjálfun í Moskvu 1935–1936, þar sem hann hefur líklega verið um leið og ýmsir Íslendingar, þar á meðal Benjamín Eiríksson. Eftir að Þjóðverjar hernámu Júgóslavíu vorið 1941, varð Tító leiðtogi andspyrnuhreyfingar kommúnista, sem keppti við andspyrnuhreyfingu konungssinna. Mikið blóðbad varð í stríðslok í Júgóslavíu, er kommúnistar drápu eins marga andstæðinga sína og þeir náðu til. Gerðist Tító einvaldur í landinu og ríkti til dánardags. Einn samstarfsmaður hans, Milovan Djilas, lýsir stjórnarfarinu í kommúnistaríkjunum í *Hinni nýju stétt*, sem kom út (1958) í þýð. Sigurðar Línals og Magnúsar Þórðarsonar.

kröfur um Trieste ... 35. bls. Trieste hafði verið mesta hafnarborg Habsborgarveldisins, Austurríkis-Ungverjaland. Flestir íbúar borgarinnar töluðu ítölsku, og var hún hernumin af Ítalíu eftir fyrri heimsstyrjöld. Í lok seinni heimsstyrjaldar hertóku Júgóslavar Trieste, sem var síðan skipt í tvö hernámssvæði til 1954. Þá var vestara hernámssvæðið sameinað Ítalíu og hið eystra Júgóslavíu.

Kína mun ekki til lengdar setta sig við ... 36. bls. Þótt opinberlega færi fyrsta kastið vel á með Kremllverjum og kínverskum kommúnistum, sem stofnuðu alþýðulýðveldi í Kína 1949,

samdi þeim misjafnlega. Maó mislíkaði mjög, þegar Níkíta Khrústsjov gerði á sína vísu upp við arfleifð Stalíns í leyniræðu í febrúar 1956. En deilur kínverskra og rússneskra kommúnista urðu ekki opinberar fyrr en á alþjóðlegum kommúnistafundi í Búkarest í Rúmeníu í júní 1960, þar sem þeir Maó og Khrústsjov skömmuðu hvor annan. Einar Olgeirsson sótti þann fund fyrir hönd Sósíalístaflöksins íslenska og vissi ekki, hvaðan á sig stóð veðrið.

Marshall-aðstoðinni ... 36. bls. Eftir seinni heimsstyrjöld veitti Bandaríkjastjórn löndum Vestur-Evrópu verulega fjárhagsaðstoð til endurreisnar samkvæmt áætlun, sem kennd var við George Marshall hershöfðingja (1880–1959), utanríkisráðherra Bandaríkjanna 1947–1949, en forystu um hana hafði Harry Truman (1884–1972) Bandaríkjaforseti. Austur-Evrópuþjóðum var einnig boðin aðstoð, en Stalín bannaði þeim að þiggja hana.

studdu Chiang Kai-shek ... 36. bls. Kínverski herforinginn Chiang Kai-shek (1887–1975), Jiang Jieshi á pinyin-kínversku, varð foringi flokks þjóðernissinna, Guomindang, eftir lát leiðtoga sjálfstæðisbaráttunnar, Sun Yat-sen, 1925. Skall á stríð milli þjóðernissinna og kommúnista 1927, en vopnahlé var gert 1937, þegar Japanir réðust inn í Kína. Borgarastríð skall aftur á eftir ósigur Japana, og unnu kommúnistar fullnaðarsigur 1949. Chiang flýði með her sinn og stuðningsmenn til Taívans og stjórnaði þar í skjóli Bandaríkjahers til dánardags. Miklar framfarir urðu á Taívan á þeim tíma ólíkt Kína.

Stefna Suður-Afríkustjórnar ... 36. bls. Flokkur hvíttra þjóðernissinna sigraði í kosningum í Suður-Afríku 1948 og hóf þá að fylgja fram aðskilnaðarstefnu, en íbúar landsins skiptust þá í hvíta menn, kynblendinga, menn af indversku bergi brotna og þeldökka menn, sem voru í miklu meiri hluta, en höfðu ekki kosningarétt. Heldur suður-afríski hagfræðingurinn William H. Hutt því fram í bókinni *The Economics of the Colour Bar* (1964), að aðskilnaðarstefnan eigi sér ekki síst rætur í ótta verkálýðsfélaga hvíttra manna við samkeppni frá þeldökkuð verkamönnum.

Palestína ... 36. bls. Frá öröfi alda höfðu Gyðingar búið ásamt öðrum þjóðum í því landi, sem ýmist er kallað Ísrael eða Palestína og liggur á milli Sínai-skaga, Miðjarðarhafs og Jórdan-ár (Urðarbrunn, sem formenn kölluðu svo). En flestir Gyðingar voru hraktir þaðan eftir blóðug átök við Rómverja á 2. öld e. Kr. og dreifðust þá um allan heim. Arabar lögðu landið undir sig 635, og settust margir Arabar þar að, en einnig var þar eitthvað eftir af Gyðingum. Tyrkir unnu landið 1516 og stjórnuðu því til loka fyrri heimsstyrjaldar, þegar Bretar hertóku það. Þá hafði talsvert af Gyðingum aftur sest að í landinu, ekki síst fyrir áhrif sionismans (þeirrar kenningar, að Gyðingar yrðu að eiga sér heimaland). Þjóðabandalagið fól síðan Bretum að stjórna landinu í umboði sínu. Umboðsstjórn Breta reyndi með litlum árangri að halda aftur af innflutningi Gyðinga frá Evrópu, en þeir voru í stríðslok orðnir þriðjungur íbúa. Árið 1947 lýstu Bretar yfir því, að þeir myndu láta af umboðsstjórn innan árs. Sameinuðu þjóðirnar, sem leyst höfðu Þjóðabandalagið af hólmi, samþykktu að stefna að því að skipta landinu í þrennt, tvö sjálfstæð ríki Gyðinga og Araba og Jórsali (Jerúsalem), sem ætti að vera undir alþjóðlegri stjórn. Gyðingar samþykktu þetta, en Arabar höfnuðu því. Gyðingar lýstu yfir stofnun Ísraels 14. maí 1948. Næsta dag réðust fjögur Arabaríki á Ísrael, en biðu lægri hlut. Vopnahlé var gert, og Jórdanía hertók vesturbakka Jórdan-ár og Egyptaland Gaza-svæðið. Hundruð þúsunda Gyðinga flýðu frá Arabalöndum til Ísraels, og enn fleiri Palestínu-Arabar flýðu frá Ísrael til Arabalanda, þar sem þeir fengu ekki borgararétt, heldur voru geymdir í flóttamannabúðum. Stríð skall aftur á milli Ísraels og Arabaríkja 1967, og sigraði Ísrael, sem hertók þá vinstri bakka Jórdan-ár, Jórsali og Gaza-svæðið auk Sínai-skagans og Gólan-hæða

í Sýrlandi. Ísrael samdi um frið við Egyptaland 1979 og afhenti Egyptum þá Sínaí-skaga og lofaði að hefja viðræður við Palestínu-Araba um sjálfstjórn á vesturbakkanum og Gaza-svæðinu. Með Oslóarsamkomulaginu 1993 voru vesturbakkinn og Gaza-svæðið viðurkennd sem sjálfstjórnarsvæði Palestínu-Araba, og hafa þeir lýst yfir stofnun sjálfstæðs ríkis.

Koestler ... 39. bls. Ungversk-enski rithöfundurinn Arthur Koestler (1905–1983) var ákafur kommúnisti ungur, en tók að efast af alvöru í spænska borgarastríðinu, þegar hann varð vitni að yfirgangi og ofríki kommúnista. Var íslenskur kommúnisti (Þorvaldur Þórarinnsson) langt kominn með að þýða bók hans um borgarastríðið, en hætti við, þegar hann frétti af sinnaskiptum hans. Birtust þó stuttir kaflar úr bókinni í *Rétti og Þjóðviljanum* 1937. Koestler varð heimskunnur af skáldsögunni *Myrður um miðjan dag* (1947 í þýðingu Jóns Eyþórssonar), en hún var um Moskvuréttarhöldin illræmdu vorið 1938, þegar andstæðingar Stalíns með Níkolaj Búkharín í broddi fylkingar játuðu á sig hinar furðulegustu sakir í sýndarréttarhöldum. Halldór Kiljan Laxness fylgdist með réttarhöldunum í boði Kremhverja og skrifaði í *Gerska æfintýrinu* haustið 1938, að andstæðingar Stalíns hefðu fengið makleg málagjöld. Í árslok 1945 lagði *Morgunblaðið* heila *Lesbók* undir kafla úr greinasafni Koestlers, *Skýjaglópnunum og flokksjálknum* (The Yogi and the Commissar), þar sem ástandinu í Ráðstjórnarríkjunum var lýst eftir bestu fánlegu heimildum. Var þá skammt í bæjarstjórnarkosningar í Reykjavík. Íslenskir kommúnistar svöruðu á sérstöku blaði gegn Koestler, *Nýrri menningu*, sem þeir dreifðu um alla Reykjavík, og spöruðu ekki heldur stóryrðin í aðalmálgagni sínu, *Þjóðviljanum*. Árið 1950 kom síðan út í þýðingu Hersteins Pálssonar bók, sem Koestler og fleiri skrifuðu í og Russell ræðir hér um, *Gudinn sem brást*. Koestler var fyrstu árin eftir stríð í forystu þeirra evrópsku menntamanna, sem börðust gegn kommúnisma. Hann kom til Íslands 1972 til að skrifa um einvígi þeirra Roberts Fischers og Borísar Spasskíjs í skák og sagði þá ýmislegt skemmtilegt um Íslendinga.

Silone ... 39. bls. Ítalski rithöfundurinn og stjórnmálamaðurinn Ignazio Silone (1900–1978) hét réttu nafni Secondino Tranquili. Hann var einn af stofnendum kommúnistaflokks Ítalíu 1921, en sneri síðar baki við kommúnisma og gerðist einn af forystumönnum ítalskra sósíalista. Frægasta skáldsaga hans, *Fontamara*, birtist (1944–1946) sem framhaldssaga í *Vinnunni* í þýð. Karls Ísfelds. Eftir útkomu *Gudsins sem brást* birti *Réttur* (1950) þýðingu á grein eftir Palmiro Togliatti um Silone, „Ljósmynd af liðhlaupa,“ þar sem lítið var gert úr honum. Skáldsaga Silones, *Leyndarmál Lúkasar*, kom út í þýðingu Jóns Óskars (1961).

Wright ... 39. bls. Bandaríski rithöfundurinn Richard Wright (1908–1960) var dökkur á hörund, ólst upp á plantekru í Mississippi-ríki og kynntist kynþáttamisrétti á æskuárunum, en braust til mennta. Stutt skáldsaga hans, *Fire and Cloud* eða *Eldur og ský*, birtist (1943) sem framhaldssaga í *Þjóðviljanum*. Fyrri hluti sjálfsævisögu hans, *Black Boy* eða *Svertingjadrengur*, kom út (1948) í þýð. Gísla Ólafssonar, en seinni hlutinn kom ekki út á íslensku: Væntanlega hafa íslenskir kommúnistar þá haft fregnir af sinnaskiptum Wrights.

Gide ... 39. bls. Franski rithöfundurinn André Gide (1869–1951) hlaut Nóbelsverðlaunin í bókmenntum 1947. Hann var hlynntur kommúnisma, en varð fyrir miklum vonbrigðum í ferð til Ráðstjórnarríkjanna 1936 og lét það í ljós opinberlega. Birti *Morgunblaðið* langan útdrátt úr ferðabók hans í janúar 1937, og þingmaður Sjálfstæðisflokksins vitnaði til hans í þingræðu. Íslenskir kommúnistar, sem höfðu haldið nafni hans mjög á lofti, sneru þá við blaðinu og réðust harkalega á hann, þar á meðal Halldór K. Laxness í *Gerska æfintýrinu*.

Fischer ... 39. bls. Bandaríski blaðamaðurinn Louis Fischer (1896–1970) var ungur sannfærður kommúnisti og fréttaritari bandarískra blaða í Ráðstjórnarríkjunum. Var þá stundum vitnað til hans í málögnum íslenskra kommúnista. Hann snerist frá kommúnisma og skrifaði margar fréttaskýringar eftir síðari heimsstyrjöld andsnúnar Stalín.

Spender ... 39. bls. Enska ljóðskáldið Stephen Spender (1909–1995) var kommúnisti fyrir seinni heimsstyrjöld, og var hans sérstaklega getið með velþóknun í *Rauðum pennum* 1936. Spender varð fyrir miklum vonbrigðum, þegar Stalín gerði griðsáttmálann við Hitler 1939, og snerist frá kommúnisma.

Alexanders páfa sjötta ... 39. bls. Spænski lögfræðingurinn Roderic Lanzol y Borja (1431–1503) eða Rodrigo Borgia gekk í þjónustu kirkjunnar, þegar móðurbróðir hans varð páfi 1455, og sjálfur varð hann páfi undir nafninu Alexander VI. 1492. Þótt páfar ættu að vera skírlífir, tók Alexander sér margar frillur og átti fjölda lausaleiksbarna, þar á meðal Lucreziu og Cesare.

Cesare ... 39. bls. Spænsk-ítalski ævintýramaðurinn Cesare Borgia (1475–1507) var sonur Alexanders VI. páfa, sem reyndi eftir megni að útvega honum ríki á Ítalíu. Ítalski stjórnspekingurinn Niccolò Machiavelli skrifaði lofsamlega um hann í *Furstanum* (1513, þýðing Ásgríms Albertssonar 1987).

Pýþagóras ... 41. bls. Gríski heimspekingurinn og stærðfræðingurinn Pýþagóras frá Samos (um 540–um 495 f. Kr.) stofnaði skv. munnmælum söfnuð í grísku nýlenduborginni Kroton (nú Crotone) á Ítalíuskaga, þar sem nú er héraðið Calabria. Stundaði söfnuðurinn meinafni, en var loks hrakinn burt.

Napóleon ... 41. bls. Napóleon Bonaparte (1769–1821) var liðsforingi í her franska lýðveldisins, en rændi völdum 1799 og gerðist „fyrsti ræðismaður“. Hann krýndi sjálfan sig keisara Frakka 1804. Gerðust þá margir frjálslyndir menn, sem bundið höfðu vonir við hann, fráhverfir honum. Ludwig van Beethoven, sem ætlað hafði að tileinka honum þriðju synfóníu sína, hætti við það. George Orwell nefnir svínið, sem svíkur byltinguna á *Dýrabæ* (Animal Farm), Félaga Napóleon.

Jústíníanus keisari ... 42. bls. Jústíníanus I. (482–565) var keisari Aust-Rómverska keisaradæmisins frá 527 og sat í Miklagarði, Konstantínópel, sem múslimar nefndu síðar Istanbul. Hann studdi söfnuð, sem hélt því fram, að líkami Krists væri óeyðandi, og var sú stefna kölluð Aphthartodocetismi.

börn ljóstra upp um foreldra sína ... 43. bls. Rússneskur unglingur, Pavlík Morozov (1918–1932), kærði föður sinn til ráðstjórnarinnar fyrir fjandskap við hana. Faðirinn var handtekinn og sendur í þrælkunarbúðir og síðar tekinn af lífi. Fjölskylda Morozovs drap hann í hefndarskyni. Þau voru síðan flest tekin af lífi. Morozov var talinn hetja í Ráðstjórnarríkjunum, en sagnfræðingar hafa hin síðustu ár efast um margar hliðar sögunnar.

Hammonds ... 43. bls. Breski blaðamaðurinn John L. Hammond (1872–1949) skrifaði ásamt konu sinni Barböru *The Village Labourer 1760–1832* (1911).

Olivers Twists ... 43. bls. Oliver Twist var aðalsöguhetjan í samnefndri skáldsögu Charles Dickens (1812–1870). Hann var munaðarlaus, og var honum komið fyrir á vinnuhæli, þar

sem aðbúnaður var lakur. Bókin hefur komið út í þýð. Páls E. Ólasonar (1906) og Hannesar J. Magnússonar (1943 og oft síðar). Óvíst er talið, hvort skáldsögur Dickens séu traustar heimildir um kjör fátæks fólks í Bretlandi á nítjándu öld.

Webb-hjónin ... 43. bls. Bresku félagsmálafrömuðirnir Sidney (1859–1947) og Beatrice (1858–1943) Webb stofnuðu Hagfræðiskólann í Lundúnum (LSE, London School of Economics) 1895 og tímaritið *New Statesman* 1913. Þau fóru til Ráðstjórnarríkjanna 1932 og gáfu síðan (1935) út bókina *Soviet Communism: A New Civilization?* Þar afsökuðu þau ódæði Stalíns með því, að nauðsynlegt væri að skapa nýtt skipulag. Í síðari útgáfum var spurningarmerkinu sleppt.

Lúðvík XIV. ... 45. bls. Franski konungurinn Lúðvík XIV. (1638–1715) ríkti frá 1643 til dánardags. Hann réðst inn í Niðurlönd og háði líka stríð við grannríki sín í Þýskalandi, þegar hann ætlaði að færa veldi sitt yfir Rínarfljót. Þriðja og síðasta stórstríðið, sem hann háði, var spænska erfðastríðið 1701–1714, en niðurstaða þess var, að sonarsonur hans settist á spænska konungsstólinn, en Spánn missti talsvert af löndum til Evrópuríkjanna, sem barist höfðu við Frakkland.

Marlboroughs ... 45. bls. Breski herforinginn John Churchill (1650–1722) stjórnaði her Breta og bandamanna þeirra í spænska erfðastríðinu og var sleginn til hertoga af Marlborough og hlaut líka höllina Blenheim (sem nefnd er eftir einni orrustunni í stríðinu) í laun. Hann er forfaðir Winstons Churchills.

Sjö ára ófriðurinn ... 45. bls. Sjö ára stríðið (1756–1763) var háð milli evrópsku stórveldanna, en líka í nýlendum þeirra vestan hafs og austan. Bretaveldi var í bandalagi við Prússland, en Frakkland í bandalagi við Austurríki Habsborgaranna og Spán. Niðurstaðan var, að Bretar fengu víðáttumikil landsvæði í Vesturheimi, aðallega Franska Kanada, í sinn hlut og að Prússland hélt löndum þeim í Evrópu, sem það hafði lagt undir sig með hervaldi.

Rússlandsför Napóleons ... 45. bls. Napóleon I. Frakkakeisari réðst með hátt í hálfra milljón hermenn inn í Rússaveldi 24. júní 1812. Rússneski herinn hörfaði undan og skildi eftir sviðna jörð. Napóleon hertók Moskvu, sem var mannlaus. Hungur og kuldi surfu að franska innrásarliðinu um haustið. Napóleon hvarf til Parísar í nóvemberbyrjun, og tókst um einum tíunda hluta innrásarhersins að snúa aftur til Frakklands, en hinir voru drepnir eða sultu ýmist eða frusu í hel. Hin misheppnaða innrás varð Napóleon mikill hnekkir.

Vilhjálmur II. ... 45. bls. Þýski keisarinn Vilhjálmur II. (1859–1941) ríkti 1888–1918. Þjóðverjar voru bandamenn Austurríkismanna og Ungverja, sem snerust gegn Serbíu, eftir að menn tengdir serbnesku leyniþjónustunni höfðu vegið ríkisarfa Austurríkis-Ungverjaland í Sarajevo sumarið 1914. Bretar hófu þátttöku í stríðinu til að koma í veg fyrir, að Þýskaland yrði of völdugt á meginlandi Evrópu. Engan óraði þá fyrir, að fyrri heimsstyrjöldin, sem þá var kölluð Norðurálfuófriðurinn mikli, yrði jafnörlagaríkur og mannskæður.

Hitler ... 45. bls. Austurríkismaðurinn Adolf Hitler (1889–1945), kanslari Þýskalands 1933–1945, hafði með griðasáttmálanum 1939 skipt Evrópu milli sín og Stalíns. En 22. júní 1941 réðst hann inn í Ráðstjórnarríkin, þótt honum hefði ekki tekist að knýja Breta til uppgjafar á vesturvígstöðvunum.

Samuels Butlers ... 46. bls. Breski rithöfundurinn Samuel Butler (1835–1902) hafði mikinn áhuga á þróunarkenningunni og birti 1863 grein, þar sem hann sagði þróun véla verða enn mikilvægari og hraðari en þróun manna.

Bernards Shaws ... 46. bls. Breska leikskáldið George Bernard Shaw (1856–1950) taldi, að einhvers konar lífsafl stýrði þróun tegundanna með aðferð happa og glappa. Hann hlaut Nóbelsverðlaun í bókmenntum 1925.

Karli II. ... 48. bls. Karl II. (1630–1685) var konungur Englands, Skotlands og Wales. Hann var útlægur eftir ósigur föður síns, Karls I., í borgarastríðinu og aftöku hans 1649, en var kallaður heim 1660 og ríkti eftir það til dánardags.

frá árinu 1842 ... 47. bls. Eftir fyrsta opíumstríðið milli Kína og Bretlands 1839–1842 öðluðust Bretar yfirráð yfir Hong Kong og aðgang að fimm hafnarborgum, þar sem þeir máttu framfylgja eigin lögum.

Tertúllíanus ... 49. bls. Tertúllíanus kirkjufaðir (um 160–um 225) var frá Karpagó. Hann setti fram kenninguna um heilaga þrenningu, föður, son og heilagan anda.

Carlyle ... 49. bls. Skoski sagnfræðingurinn Thomas Carlyle (1795–1881) skrifaði bækur um frönsku stjórnarbyltinguna og hetjur í sögu mannkyns. Hann var gagnrýninn á lýðræði, en kunni vel að meta þýskan og fornnorrænan menningararf.

Mendels ... 50. bls. Austurríski munkurinn Gregor Johann Mendel (1822–1884) var brautryðjandi nútíma erfðafræði.

árið 1896 ... 50. bls. Russell gaf 1896 út bókina *German Social Democracy*. Var hún um þýska jafnaðarmannaflokkinn.

Nafnaskrá

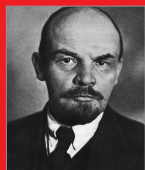
- Afríka 33
Alba, Fernando Álvarez de Toledo, hertogi af, 21, 45
Alexander VI. páfi 39
Alþýðusamband Bandaríkjanna, CIO, 21
Asía 24, 33, 47, 50, 51
Austur-Evrópa 24, 25, 47
Austurríki 47
Austur-Þýskaland 17
Ágústínus kirkjufaðir 35
Bandaríkin 13, 15, 21, 23, 25, 26, 33, 34, 36, 46
Baruch, Bernard 23
Belgía 21
Berlín 46
Bohr, Niels 29, 31, 32
Bolsévikabyltingin 17, 22, 39
Borgia, Cesare 39
Breska samveldið 26
Bretland 13, 15, 17, 34, 36, 46
Butler, Samuel 46
Búlgaría 17, 18
Carlyle, Thomas 49
Chiang Kai-shek 36
Cromwell, Oliver 12, 22, 41
Darwin, Charles 12, 30
Einstein, Albert 29
Engels, Friedrich 12
England 24, 34, 43
Evrópa 51
Eystrasaltsríkin 17
Fischer, Louis 39, 40
Frakkland 13, 18, 24, 25, 34, 45
Franco, Francisco 18, 40
Gide, André 39, 40
Gríðasáttmálinn 17, 35, 40
Grikkland 18, 21, 22, 24
Hammond, John L. 43
Hegel, Georg W. F. 11
Hiroshima 46
Hitler, Adolf 17, 19, 35, 40, 45
Hong Kong 19
Indland 17, 19, 47
Ítalía 13, 24, 34
Japan 47
Jóhannes skírari 39
Júgóslavía 47
Jústíníanus I. 42
Kalda stríðið 29
Karl II. 48
Karþagó 47
Kaupmannahöfn 32
Katólska kirkjan 21, 35, 41
Kepler, Johannes 12
Kína 24, 33, 36, 47
Koestler, Arthur 39, 40
Komintern 11
Kroton 41
Lamarck, Jean-Baptiste 30, 46
Lenín, Vladímír Ú. 11, 31, 39, 41, 42, 49
Lilienthal, David E. 23
Lundúnir 27
Lúðvík XIV. 45
Lvov, Vladímír L. 31, 32
Lysenko, Trofim D. 30, 31
Madrid 46
Malthus, Thomas R. 11, 49
Marlborough hertogi, John Churchill, 45
Marshall-aðstoðin 36
Marx, Karl 11, 12, 13, 35, 39, 40, 43, 49, 50

Mendel, Gregor 50
 Moskva 27, 29, 33, 34, 46
 Münchenar-samkomulagið 18
 Napóleon I. 22, 34, 41, 45
 Nehru, Jawaharlal 33
 New York 27
 Norðurálfa (Evrópa) 18
 Palestína 36
 París 27, 46
 Páll postuli 35
 Pólland 17, 18, 22, 36, 47
 Port Arthur 17
 Pýreneafjöll 45
 Pýþagóras 41
 Ricardo, David 11, 49
 Rannsóknarrétturinn spænski 41, 42
 Robespierre, Maximilian 22, 41, 48
 Rómaveldi 47
 Ráðstjórnarríkin 25, 29, 31, 32, 35, 36, 46
 Rúmenía 17, 18, 22, 36
 Rússland 17, 19, 20, 21, 22, 24, 26, 33, 34, 35, 39, 40, 42, 44, 45, 47, 49, 50
 Sameinuðu þjóðirnar 23, 26
 Shaw, George Bernard 46
 Silone, Ignazio 39, 40
 Sjö ára ófriðurinn 45
 Spánn 18, 43, 45
 Spender, Stephen 39
 Stalín, Josif V. 19, 22, 25, 29, 30, 35, 36, 40, 46, 49, 50
 Stjórnarbyltingin franska 22, 41
 Suður-Afríka 36
 Tékkland 47
 Tító, Josip B. 35, 36, 45
 Trieste 35
 Truman, Harry 36
 Pravda 31
 Tertúllíanus kirkjufaðir 49
 Tyrkland 18, 24
 Trotskíj, Lev 40
 Ungverjaland 22, 36, 47
 Úkraína 36
 Vesturálfa (Ameríka) 29, 45
 Vetur-Evrópa 36
 Vesturlönd 33, 47, 50
 Vesturveldin 19, 20, 25, 26, 29, 36, 37
 Vilhjálmur II.
 Webb, Beatrice 43
 Webb, Sidney 43
 Washington-borg 34
 Wright, Richard 39, 40, 44
 Þýskaland 13, 19, 21, 34, 45

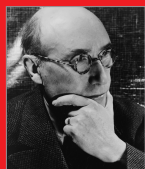

HEIMSPEKINGUR GAGN- RÝNIR KOMMÚNISMANN

Breski heimspekingurinn og rithöfundurinn Bertrand Russell var einn kunnasti og virtasti menntamaður tuttugustu aldar, efagjarn, róttækur og ritfær með afbrigðum. Hann fylgdist af samúð og athygli með hinni miklu tilraun, sem gerð var til að umskapa mannlíf í Rússlandi eftir valdarán kommúnista þar haustið 1917, en sá fljótlega, að kommúnistar fóru offari. Russell hafði mikil áhrif á Íslandi, og birtust margar greinar hans um kommúnisma í íslenskum blöðum árin 1937–1956. Russell skrifaði um það, hvers vegna hann væri andvígur kommúnisma jafnt og fasisma, hver væri munurinn á vestrænu lýðræði og austrænu, hvers vegna kommúnisminn væri „Guðinn sem brást“ og hvers vegna vestrænar lýðræðisþjóðir yrðu að bindast samtökum gegn hinni austrænu ógn. Russell hlaut Nóbelsverðlaunin í bókmenntum 1950.

Russell hitti Lenín í Moskvu 1920, en þótti lítt til hans koma. Hann var líka eindreginn andstæðingur Stalíns.

Russell fór viðurkenningsrörðum um bók Andrés Gides og Arthur Koestlers, *Guðinn sem brást*.

„Hann var framúrskarandi rithöfundur.“

— Þorsteinn Gylfason heimspekiþrófessor

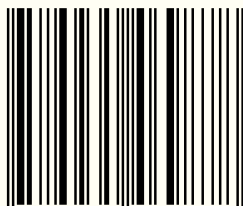
EUROPE
★ AECR-RNH ★
OF THE VICTIMS

IDDE

Almenna bókafélagið
www.rnh.is
www.bokafelagid.is

ISBN 978-9935-469-87-8

9 789935 469878 >